

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра економіки та підприємництва
імені професора І.М. Брюховецького

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – «Магістр»

**на тему: «Економічне обґрунтування напрямів підвищення
ефективності виробництва соняшнику в аграрному
підприємстві»**

Виконав:

Погорілий Євген Вікторович
студент спеціальності
051 «Економіка»
ОП «Економіка підприємства»

Керівник:

Ковальова Ольга Михайлівна
к.е.н., доцент кафедри економіки та
підприємництва імені професора
І.М. Брюховецького

Рецензент:

Касьяненко Тетяна В'ячеславівна
к. е. н., доцент кафедри фінансових технологій і
підприємництва Сумського державного
університету

Суми - 2023

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет

Економіки і менеджменту

Кафедра

Економіки та підприємництва імені
професора І.М. Брюховецького

Освітній ступінь

Магістр

Спеціальність

051 «Економіка» ОП «Економіка
підприємства»

Затверджую:

Завідувач кафедри

С.І. Терещенко

« ____ » _____ 20 ____ р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Погорілому Євгену Вікторовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Економічне обґрунтування напрямів підвищення ефективності виробництва соняшнику в аграрному підприємстві

2. База практичного дослідження:

ТОВ «БІО ЛАТ» Конотопського району Сумської області

керівник роботи **Ковальова Ольга Михайлівна, к.е.н., доцент**

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом по університету від

« ____ » _____ 2022 р. № ____

3. Строк подання студентом закінченого проекту (роботи) «04» грудня 2023 року

4. Вихідні дані до проекту (роботи):

наукова, спеціальна та періодична література з питань підвищення ефективності

виробництва соняшнику, інформація Державної служби статистики України, звітність

підприємства - об'єкта дослідження, інформація з мережі Інтернет.

5. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- огляд теоретичних основ ефективності виробництва соняшнику;

- систематизація показників економічної ефективності виробництва соняшнику;

- вивчення динаміки виробництва соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ» Конотопського району;

- аналіз економічної ефективності виробництва соняшнику в підприємстві - базі дослідження;

- розробка пропозицій щодо підвищення урожайності соняшнику;

- аргументування необхідності придбання набору нової техніки;

- прогнозування показників ефективності виробництва соняшнику з урахуванням запропонованих заходів в ТОВ «БІО ЛАТ» Конотопського району.

6. Дата видачі завдання

05 грудня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів підготовки кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення та затвердження теми дослідження, складання плану – графіку виконання роботи	грудень 2022 р.	
2.	Підбір та аналіз літературних джерел, підготовка першого теоретичного розділу	січень 2023 р. – травень 2023 р.	
3.	Збір аналітичної інформації, обробка результатів дослідження та підготовка другого розділу роботи	червень-серпень 2023 р.	
4.	Підготовка третього розділу кваліфікаційної роботи	вересень - листопад 2023 р.	
6.	Підготовка висновків, пропозицій та узгодження з керівником	листопад 2023 р.	
7.	Перевірка на автентичність, опрацювання зауважень керівника.	30 листопада 2023 р.	
8.	Підготовка кінцевого варіанту кваліфікаційної роботи	04 грудня 2023 р.	
9.	Рецензування кваліфікаційної роботи	01-12 грудня 2023 р.	
10.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі, деканат	14 грудня 2023 р.	
11.	Підготовка доповіді, презентації до кваліфікаційної роботи та її попередній захист	14 грудня-19 грудня 2023 р.	
12.	Захист кваліфікаційної роботи	20 грудня 2023 р.	

Студент _____

Погорілий Є.В.

Керівник роботи _____

Ковальова О.М.

Перевірку на автентичність проведено. _____

Баранік Н.М.

Кваліфікаційна робота допущена до захисту _____

Лищенко М.О.

АНОТАЦІЯ

Погорілий Є.В. «Економічне обґрунтування напрямів підвищення ефективності виробництва соняшнику в аграрному підприємстві».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 051 «Економіка» ОП «Економіка підприємства». – СНАУ. Суми, 2023. – Рукопис.

Автором на основі аналізу численних літературних джерел систематизовано показники ефективності виробництва соняшнику та сформовані основні чинники, що впливають на ефективність його виробництва.

Проаналізовано стан справ на підприємстві, що було базою дослідження, на сонові чого зроблено висновок про те, що показники ефективності діяльності погіршилися, причиною чому є війна та проблеми з реалізацією рослинницької продукції.

На основі аналізу галузі виробництва соняшнику встановлено, що в структурі посівних площ частка соняшнику зросла. Урожайність насіння соняшнику становить 21,8 ц/га. При цьому слід вказати, що урожайність в аналізованому підприємстві в кожному році була вищою, ніж в середньому по Україні. Побудовані автором лінії тренду свідчать про тенденцію до збільшення посівної площі та валового збору соняшнику. На відміну, лінія тренду урожайності свідчить про те тенденцію до зменшення урожайності соняшнику.

Автором розраховані загальна сума витрат в розрахунку на один гектар та собівартість одного центнеру соняшнику і виявлено, що вони зросли. Виявлено, що валовий збір соняшнику за аналізований період майже не змінився, оскільки посівна площа та урожайність змінилися, хоч і в різних напрямках, але приблизно з однаковою силою. Однак, обсяг реалізації скоротився через труднощі з реалізацією, що спричинені війною. Встановлено, що виручка та прибуток від виробництва соняшнику зменшилися, але, незважаючи на зменшення маси прибутку та зростання витрат, рівень рентабельності виробництва соняшнику склав в останньому році 178,1%. Причиною цього є більш високий темп росту ціни, ніж темп росту собівартості.

Автором доведено, що виробництво соняшнику має велике значення для підприємства, оскільки займає третю частину у посівній площі, у виробничих витратах та у валовій продукції. Зроблено порівняльну оцінку ранговим методом прибутковості сільськогосподарських культур підприємства, за результатами якої соняшник отримав I місце, оскільки має найвищі показники прибутку на центнер та рівень рентабельності.

Для підвищення ефективності виробництва соняшнику запропоновано підвищити урожайність за рахунок оптимальних доз внесення мінеральних добрив, потреба у яких визначена на основі виносу поживних речовин, а також за рахунок оновлення складу та структури гібридів. Запропоновано відмовитися або зменшити частку менш врожайних гібридів. Натомість

збільшити частку гібридів з високим потенціалом урожайності, зокрема запропоновано збільшити частку гібриду Нк Бріо та закупити насіння нового гібриду Си Арісона. Визначено проектний рівень урожайності соняшнику з урахуванням запропонованих заходів, який складе 34,6 ц/га.

Запропоновано змінити структуру посівів, зменшивши частку соняшнику, оскільки сьогодні існують труднощі з реалізацією. Посівна площа соняшнику в перспективі складе 1370 га. При досягненні запланованої урожайності та посівної площі валовий збір соняшнику складе 47402 ц.

Запропоновано придбати комплект нової техніки, зокрема культиватор з цистерною для внесення рідких мінеральних добрив та оприскувач фірми CASE. Це необхідно, оскільки власної техніки у підприємства недостатньо і багато робіт виконується за рахунок послуг. Для покриття потреби в коштах для придбання комплексу техніки запропоновано взяти кредит.

Придбання набору нової техніки, незважаючи на додаткові витрати на оплату кредиту та відсотків, аргументовано тим, що підприємство буде мати грошову економію на оплаті послуг сторонніх організацій.

Впровадження запропонованих заходів, а саме використання оптимальних доз добрив, засобів захисту рослин, оновлення гібридів, придбання техніки обумовлює зростання витрат на гектар, що є обґрунтованим, оскільки покращення матеріального та технічного забезпечення призведе до зростання урожайності, зниження собівартості та підвищення показників прибутковості виробництва соняшнику. Визначено точку беззбитковості виробництва, яка показує, який мінімально необхідний обсяг слід реалізовувати, щоб не отримувати збитків.

Ключові слова: соняшник, урожайність соняшнику, показники ефективності виробництва соняшнику, точка беззбитковості виробництва соняшнику.

SUMMARY

Pohorilyi Ye.V. «Economic substantiation of ways to increase the efficiency of sunflower production in an agricultural enterprise».

Qualification work for the degree of "Master" in the specialty 051 "Economy" OP "Business Economics". - Sumy National Agrarian University. Sumy 2023. - Manuscript.

Based on the analysis of numerous literary sources, the author systematized the indicators of the efficiency of sunflower production and formed the main factors affecting the efficiency of its production.

The state of affairs at the enterprise, which was the basis of the study, was analyzed, based on which it was concluded that the indicators of the efficiency of activity have deteriorated, the reason for which is the war and problems with the sale of plant products.

Based on the analysis of the field of sunflower production, it was established that the share of sunflower in the structure of sown areas has increased. The yield of sunflower seeds is 21.8 c/ha. At the same time, it should be noted that the yield

in the analyzed enterprise in each year was higher than the average for Ukraine. The trend lines constructed by the author indicate a tendency to increase the sown area and gross harvest of sunflower. In contrast, the productivity trend line indicates a tendency to decrease sunflower productivity.

The author calculated the total cost of one hectare and the cost of one quintal of sunflower and found that they have increased. It was found that the gross harvest of sunflowers during the analyzed period almost did not change, since the sown area and productivity changed, albeit in different directions, but with approximately the same force. However, the volume of implementation was reduced due to implementation difficulties caused by the war. It was established that the revenue and profit from sunflower production decreased, but despite the decrease in the profit mass and the increase in costs, the level of profitability of sunflower production was 178.1% in the last year. The reason for this is a higher rate of price growth than the rate of cost growth.

The author proved that the production of sunflower is of great importance for the enterprise, since it occupies a third part in the sown area, in production costs and in gross production. A comparative assessment was made using the ranking method of the profitability of agricultural crops of the enterprise, according to the results of which the sunflower received the 1st place, because it has the highest indicators of profit per quintal and the level of profitability.

In order to increase the efficiency of sunflower production, it is proposed to increase the yield due to optimal doses of mineral fertilizers, the need for which is determined based on the removal of nutrients, as well as due to updating the composition and structure of hybrids. It is proposed to abandon or reduce the share of less productive hybrids. Instead, increase the share of hybrids with high yield potential, in particular, it is proposed to increase the share of the Nk Brio hybrid and to purchase seeds of the new Si Arizona hybrid. The design level of sunflower productivity has been determined, taking into account the proposed measures, which will be 34.6 t/ha.

It is proposed to change the structure of crops by reducing the share of sunflower, as today there are difficulties with implementation. The sown area of sunflower in the future will be 1,370 hectares. If the planned yield and sowing area are achieved, the gross harvest of sunflower will amount to 47,402 tons.

It is proposed to purchase a set of new equipment, in particular, a cultivator with a tank for applying liquid mineral fertilizers and a CASE sprayer. This is necessary because the enterprise does not have enough of its own equipment and many works are performed at the expense of services. To cover the need for funds for the purchase of a set of equipment, it is suggested to take a loan.

The purchase of a set of new equipment, despite additional costs for loan and interest payments, is justified by the fact that the company will save money on paying for the services of third-party organizations.

The implementation of the proposed measures, namely, the use of optimal doses of fertilizers, plant protection products, updating of hybrids, purchase of equipment leads to an increase in costs per hectare, which is justified, since the

improvement of material and technical support will lead to an increase in yield, a decrease in the cost of production and an increase in the profitability of sunflower production. The break-even point of production is determined, which shows the minimum necessary volume that should be realized in order not to incur losses.

Key words: sunflower, sunflower yield, sunflower production efficiency indicators, sunflower production break-even point.

ЗМІСТ

	ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ	12
РОЗДІЛ 2	ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В ТОВ «БІО ЛАТ» КОНОТОПСЬКОГО РАЙОНУ	22
2.1	Загальна організаційно-економічна характеристика підприємства	22
2.2	Аналіз динаміки показників виробництва соняшнику	30
2.3	Економічна ефективність виробництва соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ»	35
РОЗДІЛ 3	ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ У ТОВ «БІО ЛАТ» КОНОТОПСЬКОГО РАЙОНУ	44
3.1	Проектування урожайності та валового збору соняшнику на перспективу	44
3.2	Аргументація необхідності придбання нової техніки для виробництва соняшнику	53
3.3	Прогнозування показників ефективності виробництва соняшнику на перспективу	59
	ВИСНОВКИ	66
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	70
	ДОДАТКИ	74
	Додаток А. Звітність підприємства	75

ВСТУП

Актуальність теми. Виробництво соняшнику займає важливе місце у забезпечення продовольчої безпеки світу. Адже соняшник є джерелом цінної рослинної олії, яка корисна для організму людини. Також соняшникова олія використовується у харчовій, текстильній, лакофарбовій, парфумерній та інших галузях промисловості. Макуха та шрот, що отримують при переробці насіння на олію, є цінним кормом для сільськогосподарських тварин. А в Україні соняшник є експорт орієнтованою культурою, що забезпечує надходження валютних коштів в країну. Отже сучасним аграріям слід знаходити шляхи подальшого розвитку соняшникової галузі.

Проблемі пошуку резервів для підвищення ефективності виробництва соняшнику присвячені численні публікації вчених, таких як: Бахчиванжи Л.А., Дяченко Л.Е., Почколіна С.В. [2], Велієва В. О. [3], Демчук Н.І., Донських А.С. [5], Кучеренко С.Ю. [8], Олійник Т.Г. [13], Рунчева Н.В., Бритвенко А.С. [20], Троценко В.І. [22], Чехова І.В., [23], Шиян Н.І., Гончарова К.І. [25], Oguz C., Yener Ogur A. [26], Hamzei, J. and Seyyedi, M. [28], Kallivroussis, L., Natsis, A. and Papadakis, G. [29] та багатьох інших. Однак залишається ще багато невиявлених резервів для підвищення ефективності виробництва соняшнику актуальних для сучасної нестабільної ситуації.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне дослідження, аналіз та обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику.

Відповідно до визначеної мети в роботі поставлено такі **завдання**:

- огляд теоретичних основ ефективності виробництва соняшнику;
- систематизація показників економічної ефективності виробництва соняшнику;
- вивчення динаміки виробництва соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ» Конотопського району;

- аналіз економічної ефективності виробництва соняшнику в підприємстві - базі дослідження;
- розробка пропозицій щодо підвищення урожайності соняшнику;
- аргументування необхідності придбання набору нової техніки;
- прогнозування показників ефективності виробництва соняшнику з урахуванням запропонованих заходів в ТОВ «БІО ЛАТ» Конотопського району.

Предмет дослідження – теоретичні, методологічні та практичні аспекти підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику.

Об’єкт дослідження – економічна ефективність виробництва соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ» Конотопського району.

Елементами наукової новизни є: систематизовано показники ефективності виробництва соняшнику; здійснена рангова оцінка прибутковості виробництва сільськогосподарських культур підприємства-базис дослідження; визначено проектний рівень урожайності соняшнику на основі виносу поживних речовин; аргументовано необхідність придбання набору нової техніки, зокрема культиватора та оприскувача; спрогнозовано показники ефективності виробництва соняшнику з урахуванням запропонованих заходів на перспективу.

Практичне значення. Основні положення та пропозиції за результатами дослідження, зокрема, розрахунок потреби в добривах для отримання запрограмованого рівня урожайності соняшнику, результати рангової оцінки ефективності сільськогосподарських культур, результати обґрунтування доцільності придбання нової техніки можуть бути використані працівниками та спеціалістами ТОВ «БІО ЛАТ».

Методи дослідження. В основу теоретичних і методологічних підходів дослідження покладено діалектико-матеріалістичний метод пізнання і системний підхід вивчення процесу управління медичним закладом.

Дослідження виконане з використанням наступних методів: *абстрактно-логічного* (при узагальненні та поглибленні теоретичних основ

ефективності виробництва соняшнику, формулювання висновків); *економіко-статистичного* (при аналізі показників діяльності об'єкта дослідження); *порівняння* (при порівнянні показників за досліджуваний період, а також при порівнянні фактичних та проектних показників); *метод факторного аналізу* (при виявленні впливу чинників на валовий збір, на обсяг реалізації та собівартість 1 центнеру соняшнику); *ранговий метод* (при порівнянні прибутковості виробництва всіх сільськогосподарських культур підприємства); *розрахунково-конструктивного* (при проектуванні урожайності соняшнику та розрахунку прогнозних показників ефективності виробництва соняшнику).

Інформаційною базою дослідження є наукова, спеціальна та періодична література з питань підвищення ефективності виробництва соняшнику, інформація Державної служби статистики України, звітність підприємства - об'єкта дослідження, інформація з мережі Інтернет.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи доповідалися і пройшли апробацію на VI-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством» (м. Полтава, 30 – 31 травня 2023 р.); та на Міжнародній науково-практичній конференції «Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри» (м. Миколаїв, Миколаївський національний аграрний університет, 01 червня 2023 р.).

Публікації. За результатами опубліковано 2 наукові праці.

Структура і обсяг роботи. Основний зміст роботи викладений на 74 сторінках комп'ютерного набору. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел з 30 найменувань і додатків. Кваліфікаційна робота містить 31 таблицю, 6 рисунків, 3 формули та 5 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ

Однією із найважливіших сільськогосподарських культур є соняшник. За народногосподарською цінністю та значенням для економіки й продовольчої безпеки ця культура знаходиться на одному рівні з пшеницею, кукурудзою та соєю. Із насіння соняшнику у світі виробляється біля двох третин всієї рослинної олії. Вихід олії з одного гектара посіву соняшнику є найвищим з усіх олійних культур і складає 750 кг [2]. За іншими даними, з 1 га посіву соняшнику при врожайності 20 ц/га можна одержувати до 10 ц олії, 8 ц шроту або макухи, 12 ц сухих кошиків, 4 ц лузги, 35-40кг меду [22].

У харчуванні людство споживає соняшникову олію як цінний харчовий продукт у натуральному вигляді. Також соняшникову олію широко використовують у харчовій, текстильній, лакофарбовій, парфумерній та інших галузях промисловості. Побічні продукти, отримані в результаті виробництва олії, такі як макуха та шрот є цінним кормом для сільськогосподарських тварин. При переробці насіння соняшнику на олію одержують біля 33% макухи, 5-7% жиру, багато мінеральних солей та вітамінів. Відходи соняшнику, такі як кошики, за поживністю рівноцінні сіну, тому їх згодовують великій рогатій худобі та вівцям. Соняшникова лузга є сировиною для виробництва етилового спирту, кормових дріжджів та фурфуролу, що застосовується для виготовлення пластичних мас, штучних волокон та інше [18].

Завдяки важливому значенню соняшнику для народного господарства виробництво цього насіння та олійна галузь стрімко та динамічно розвивається, як в усьому світі в цілому, так і в Україні зокрема. Так, протягом останніх двадцяти років вітчизняна олійна галузь безупинно

зростала, що призвело до збільшення посівних площ та валових зборів олійних культур у понад три рази [4].

Україна займає одне з провідних місць серед соняшникосіючих держав і є майже світовим лідером з виробництва соняшнику, соняшникової олії та шроту, виробляючи щорічно близько 10-11% насіння соняшнику у світі [5, 13]. Україна експортує насіння соняшнику в 56 країн світу [3].

В самій Україні соняшник є головною олійною культурою. Соняшник більш ніж на 90% забезпечує сировинну базу і функціонування олійно-жирової галузі України. З його насіння в Україні виробляють 98% загального виробництва соняшникової олії [2, 16, 23, 24]. За обсягами виробництва підприємства олійно-жирової галузі входять до першої п'ятірки галузей харчової промисловості. Незважаючи на складність сучасного економічного стану сільського господарства та військових подій в Україні, підприємства олійно-жирової галузі продовжують займатися виробництвом олії та переробкою олійних культур, насичуючи внутрішній та зовнішній ринки олійною продукцією [3]. За прогнозами у 2023 році через військові події в Україні буде зменшено посіви зернових, натомість посівні площі соняшнику зростуть, що дасть можливість нарощувати виробництво і підприємствам олійно-жирової галузі.

Враховуючи велике значення соняшнику для економіки та забезпечення продовольчої безпеки не лише України, а й світу, доцільним є дослідження сутності ефективності та напрямів її підвищення при виробництві соняшнику.

Термін «ефективність» походить від терміну «ефект» (лат. *effectus*), що в перекладі означає результат, отриманий від певної дії. Отже, термін «ефективність» можна визначати як результативність певної дії.

Однак, сам по собі ефект (результат) не виявляє того, якою ж ціною він отриманий. А свідчити про ціну досягнення певного ефекту свідчить категорія ефективності. Отже категорію ефективності можна трактувати як результативність певної дії, що вимірюється співвідношенням отриманого

результату і витрат ресурсів, що його спричинили. Таке визначення більш повною мірою відображає сутність терміну ефективності.

Слід відмітити, що на однакову кількість витрачених ресурсів можна отримати різні результати. Тому ефективність також можна визначати як досягнення максимального ефекту при мінімальних витратах ресурсів [1].

В праці Наумова О.Б. зазначено, що ефективністю є зростання виробництва матеріальних благ необхідної якості при зменшенні затрат живої і уречевленої праці в розрахунку на одиницю продукції, тобто, підвищення продуктивності суспільної праці [12]. В праці Надвиничного С.А. зазначено, що показником економічної ефективності є відношення ефекту до витрат, які зумовили цей ефект, або відношення ефекту до економічних ресурсів, використаних для його отримання [11].

В роботі Перерви П.Г, Кравчук А.В. [17] представлено детальний аналіз трактування сутності категорії «ефективність» різними вченими, в результаті чого всі визначення можна поділити на три групи, що представлені на рис.1.1.

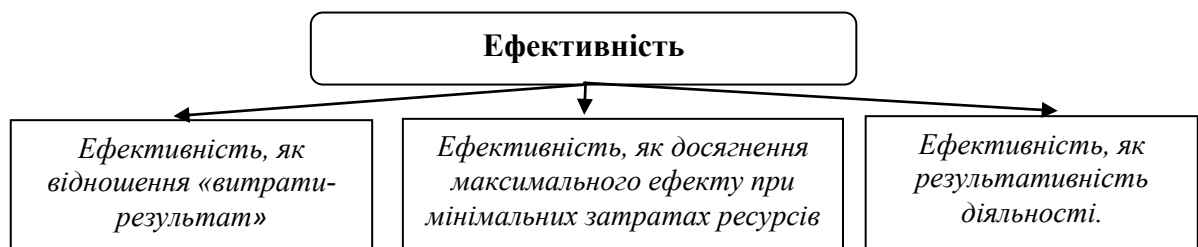

Рисунок 1.1 – Групи визначень сутності категорії «ефективність».

Джерело: Складено автором на основі [17]

Як бачимо з рис. 1.1, вчені не надають однозначного визначення категорії ефективності, оскільки кожне визначення надається у відповідності до певної мети аналізу. Однак, ми згодні з авторами статті, що узагальнено під ефективністю можна вважати комплексний показник позитивної економічної результативної діяльності, який характеризується найбільш оптимальним співвідношенням одержаного ефекту чи результату до витрачених ресурсів, з метою досягнення поставлених цілей [17, с.140].

Ефективність є індикатором розвитку та конкурентоспроможності будь-якого підприємства і служить орієнтиром для прийняття управлінських рішень [17, с.137].

Діяльність сільського господарства також може бути оцінена в категоріях ефективності.

Під економічною ефективністю сільського господарства розуміють виробництво максимальної кількості високоякісної сільськогосподарської продукції з одиниці сільськогосподарських угідь чи від однієї голови худоби при найменших витратах ресурсів з метою найповнішого задоволення потреб населення у продуктах харчування, а промисловості - у сировині. Вона свідчить про одержання максимального результату від сільськогосподарської діяльності аграрних підприємств при найменших витратах праці, матеріальних та фінансових ресурсів і відображає вплив системи чинників, що формують її рівень, а також визначає основні напрями розвитку сільськогосподарської галузі [9].

Найважливішим узагальнюючим показником економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є рентабельність. Вона відображає затрачену живу та уречевлену працю, якість реалізованої продукції, рівень організації та управління виробництвом, що, в кінцевому випадку впливають на прибуток або витрати. Однак, враховуючи багатогалузевість сільського господарства, а також використання різноманітних матеріальних, фінансових та біологічних ресурсів, перед визначенням рентабельності сільськогосподарської діяльності доцільно визначати ефективність використання різних видів ресурсів. Отже, існує декілька груп показників ефективності сільського господарства. Кожна з груп включає певну кількість конкретних абсолютних чи відносних показників, що надають узагальнюючу характеристику ефективності господарювання або характеристику ефективності використання окремих видів ресурсів або характеристику виробництва окремого виду сільськогосподарської продукції.

Оскільки темою дослідження в даній кваліфікаційній роботі є ефективність виробництва соняшнику, то далі будемо мати на увазі показники ефективності виробництва саме цієї продукції. Перелік показників ефективності виробництва соняшнику та логічна послідовність їх розрахунку представлена на рис.1.2.

Рисунок 1.2 – Показники ефективності виробництва соняшнику
Джерело: Складено автором.

Як свідчать дані рис.1.2, часткові показники свідчать про ефективність виробництва соняшнику (або іншої кожної окремої культури). Вони приймають участь у розрахунках загальних показників, що свідчать про ефективність виробництва рослинницької продукції в цілому. З використанням часткових та загальних показників можна визначити частку

або внесок галузі виробництва соняшнику (або іншої кожної окремої культури) у розвиток рослинницької галузі підприємства.

Якщо дослідження ефективності виробництва сільськогосподарської культури, в тому числі й соняшнику, здійснюється на мезо- чи макрорівні, то для міжрайонної диференціації економічної ефективності в статті [4] запропоновано використовувати інтегральний індекс (формула (1.1.)):

$$I_{zag} = \frac{I_y \times I_c}{I_t \times I_c}, \quad (1.1)$$

де I_y – індекс урожайності, що є головним натуральним показником ефективності виробництва кожної окремої культури, що одночасно відображає рівень ефективності використання землі, як головного засобу виробництва в сільському господарстві;

I_c - індекс ціни реалізації;

I_t - індекс трудомісткості, що свідчить про ефективність використання трудових ресурсів на сільськогосподарському підприємстві;

I_c - індекс собівартості, як показника, що відображає ефективність витрат на придбання матеріальних ресурсів.

Визначати індекси автори пропонують на основі середніх за певний часовий відрізок даних, як відношення рівня даного району до середньо обласного показника.

З формули (1.1) бачимо, що при зростанні урожайності та ціни реалізації, а також при одночасному зменшенні собівартості та трудомісткості підвищується місце району в ранжируваному ряді. Застосування представленого інтегрального індексу сукупної ефективності, на думку авторів, дозволяє виявляти територіальні відмінності в економічній ефективності галузі [4].

Для оцінки ефективності виробництва соняшнику та факторів, що на неї впливають, вчені пропонують використовувати економіко-математичні моделі з метою виявлення резервів виробництва соняшнику [3, 20, 25, 26].

Найбільш вагомими чинниками, що впливають на ефективність, автор пропонує використовувати у моделях урожайність соняшнику, собівартість одного центнеру, ціну реалізації одного центнеру [3].

Як відмічено вище, найголовнішим показником ефективності виробництва є рентабельність. В сучасних реаліях господарювання соняшник є високорентабельною та прибутковою культурою. Виробництво соняшника позитивно впливає розвиток всієї галузі рослинництва (рис.1.2) та підприємства в цілому. Високі закупівельні ціни на насіння соняшнику, що встановились внаслідок високого попиту на вітчизняний соняшник з боку внутрішніх та зовнішніх споживачів, обумовлюють надзвичайну вигідність його вирощування в господарствах. Попит на соняшник і соняшкову олію суттєво не зменшується навіть при зростанні цін [2]. Більше того, навіть в умовах війни, аграрії України у 2023 році розширюють виробництво соняшнику.

Рентабельність виробництва соняшнику значно вища, ніж рентабельність виробництва інших сільськогосподарських культур, що представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.1 – Рентабельність виробництва сільськогосподарських культур в Україні, %

Показники	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Культури зернові та зернобобові	24,7	11,8	20,0
Буряк цукровий фабричний	-11,4	-15,4	-13,5
Картопля	6,8	15,4	11,0
Соняшник	32,5	23,5	39,4
Культури овочеві	13,3	2,8	8,0
Культури плодові та ягідні	6,4	6,2	19,0

Джерело: Сформовано автором на основі даних [21].

Дані таблиці 1.1 свідчать, що рентабельність соняшника збільшилася за три роки на 6,9 процентних пункти і склала у 2020 році 39,4%. Таке значення рівня рентабельності виробництва соняшнику було найбільшим серед типових сільськогосподарських культур, що культивуються в Україні. Відмітимо, що рентабельність виробництва соняшнику була найвищою

порівняно з іншими культурами в усіх представлених роках. Як ми вже відмітили, високий рівень рентабельності обумовлений сприятливою кон'юнктурою ринку та відносно високими цінами на насіння соняшнику в Україні.

Також збільшенню ефективності виробництва соняшнику в Україні сприяє збільшення обсягу виробництва, що представлено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Динаміка виробництва соняшнику в Україні

Показники	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відношення 2021 року до 2020 року, %
Посівна площа, тис га	6117,1	5927,6	6457,2	6622,0	108,2
Урожайність, ц/га	23,0	25,6	20,2	24,6	107,0
Валовий збір, тис т	14165,2	15254,1	13110,4	16392,4	115,7

Джерело: Сформовано автором на основі [21].

Дані таблиці 1.2 свідчать, що валовий збір соняшнику в Україні збільшився на 15,7%, що відбулося під впливом збільшення як посівної площі, так і урожайності. При цьому площа зросла на 8,2%, урожайність – на 7%. Як бачимо, два вказані чинники виявилися рівноцінними при впливі на валовий збір.

Аналіз більш динаміки виробництва соняшнику у більш тривалому періоді показав, що площа посіву під соняшником за останні 10 років збільшилася майже у 3,5 рази, а урожайність у 2,1 рази. Зростання обох факторів спричинило збільшення валового збору соняшнику у 4,7 рази. Станом на 2021 рік валовий збір соняшнику становив 16392 тис тон [21]. Отже, розширення виробництва соняшнику відбувається як екстенсивним шляхом – за рахунок розширення посівних площ, так і інтенсивним – за рахунок сучасних технологій, що обумовили значне збільшення урожайності.

Таким чином, проведений аналіз ефективності виробництва насіння соняшника показав, що виробництво насіння соняшника – це одна з галузей сільського господарства, що стійко розвивається в Україні. Однак,

незважаючи на досягнуті позитивні тенденції у виробництві соняшнику, сільськогосподарським виробникам і надалі слід знаходити напрями для подальшого розвитку галузі виробництва соняшнику.

Підвищення ефективності виробництва соняшника передбачає збільшення виробництва і підвищення якості сільськогосподарської продукції при одночасному зменшенні затрат праці і матеріальних засобів на одиницю продукції. Розв'язання цієї проблеми нерозривно пов'язане з подальшою інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, в процесі якої забезпечується підвищення врожайності культур. В сучасних умовах сільське господарство розвивається переважно на основі інтенсифікації, що є основним джерелом підвищення його економічної ефективності.

Варто відмітити, що розширення площ посівів соняшнику має не лише позитивний ефект у вигляді збільшення валового збору, а й негативний ефект у вигляді зменшення рівня родючості ґрунтів та значного ураження посівів хворобами та шкідниками, що є наслідком високого насичення сівозмін соняшником. Ці явища негативно позначаються на ефективності виробництва соняшнику.

Враховуючи велике народногосподарське значення соняшнику у досягненні продовольчої безпеки, а також те, що ця галузь є експорт орієнтованою і забезпечує валютні надходження в країну, слід знаходити напрями подальшого підвищення ефективності його виробництва. Однак, при цьому варто пам'ятати, що не можна бездумно й далі збільшувати посіви соняшнику, оскільки це призводить до тимчасового ефекту, а в перспективі може призвести до катастрофічного зниження родючості та виникнення екологічних проблем.

Огляд наукових джерел дав нам можливість виявити основні напрями підвищення ефективності виробництва соняшнику, що й представлено на рис.1.3.

Рисунок 1.3 – Напрями підвищення ефективності виробництва соняшнику

Джерело: Складено автором на основі [2, 3, 5, 8, 10, 14, 24].

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В ТОВ «БІО ЛАТ» КОНОТОПСЬКОГО РАЙОНУ

2.1 Загальна організаційно-економічна характеристика підприємства

Товариство з обмеженою відповідальністю «БІО ЛАТ» є частиною Групи компаній «Агропросперіс». Підприємство було створено 28.12.2006 р. і знаходиться за адресою: 41655, Сумська область, Конотопський район, смт. Дубов'язівка, 1-й пров. Шевченка, 25.

У своїй діяльності підприємство керується Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Конституцією України, відповідними нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, а також своїм Статутом.

Керівником підприємства є Романенко Володимир Миколайович. Кінцевими бенефіціарами є громадяни США: Табасінік Моріс та Рор Джордж.

В момент заснування і по цей час статутний фонд підприємства становить 40000 грн.

Предметом діяльності ТОВ «БІО ЛАТ» є вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; а також допоміжна діяльність у рослинництві; післяурожайна діяльність; оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин; неспеціалізована оптова торгівля; роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах переважно продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами; інший пасажирський наземний транспорт; вантажний автомобільний транспорт.

Природно-кліматичні умови є сприятливим для вирощування сільськогосподарських культур, оскільки Товариство розташоване зоні Лісостепу з помірно-континентальним кліматом. В середньому за рік температура повітря становить 6-7°C, а кількість опадів 600-660 мм. Тривалість та висота снігового покриву є достатньою для забезпечення комфортного зростання озимих культур. Тривалість безморозного періоду становить 150-160 днів, чого достатньо для вирощування культур з довгим періодом вегетації.

Далі проведемо аналіз складу та структури товарної продукції для визначення напрямку спеціалізації Товариства.

Таблиця 2.1 - Обсяг і структура товарної продукції ТОВ «БІО ЛАТ»

Назва галузей та видів продукції	2020 р.		2021 р.		2022 р.		В середньому за 3 роки	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Продукція рослинництва - всього	336258,4	99,8	429546,5	99,1	283208,9	84,2	349671,3	94,8
Зернові і зернобобові	205271,4	60,9	191800,9	44,2	136549,2	40,6	177873,8	48,2
Пшениця озима	39549,9	11,7	51008,2	11,7	90164,1	26,8	60240,7	16,3
Кукурудза на зерно	165721,5	49,2	140792,7	32,5	46385,1	13,8	117633,1	31,9
Олійні культури	130987,0	38,9	237745,6	54,9	146659,7	43,6	171797,4	46,6
Соя	42823,8	12,7	25710,0	5,9	39307,2	11,7	35947,0	9,7
Ріпак	23524,4	7,0	44304,7	10,2	96833,6	28,8	54887,6	14,9
Соняшник	64638,8	19,2	167730,9	38,7	10518,9	3,1	80962,9	21,9
Інше	771,6	0,2	3479,5	0,9	53541,1	15,8	19264,1	5,2
Всього	337030,0	100	433026,0	100	336750,0	100	368935,3	100

Джерело: Складено автором за даними звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.1, підприємство займається лише рослинництвом. Загальна вартість товарної продукції по рослинництву зменшилася 15,8% і склала станом на 2022 рік 283208,9 тис грн. Зменшення вартості продукції рослинництва було компенсовано збільшенням вартості послуг та інших видів діяльності, яка зросла з 771,6 тис грн. до 53541,1 тис

грн, тобто підприємство намагалося заробляти різними видами діяльності у кризовому воєнному 2022 році.

Що стосується вартості окремих видів продукції рослинництва, то відмічаємо, що вартість кукурудзи на зерно, сої та соняшнику значно зменшилася, що пояснюється зменшенням як обсягів виробництва, так і обсягів реалізації. А вартість пшениці озимої та ріпаку значно зросла. Така ситуація із реалізацією пояснюється проблемами зі збутом по всій Україні, що виникли внаслідок війни.

В структурі товарної продукції в середньому за три роки найбільшу питому вагу має кукурудза зерно, частка якої становить 31,9% та соняшник, його частка в середньому за 3 роки склала 21,9%. Всі інші культури займають менше 20%.

Таким чином, напрям спеціалізації ТОВ «БІО ЛАТ», визначений за середніми показниками - це виробництво зернових, бобових та олійних культур. Хоча в динаміці структур товарної зазнала суттєвих змін. Так, частка кукурудзи, яка за середніми даними займає найбільшу питому вагу, зменшилася з 49,9% до 13,8%, а частка соняшнику, який за середніми показниками на 2-му місці за питомою вагою, зменшилася з 19,2% до 3,1%.

Земельні ресурси є найголовнішим засобом виробництва для аграрних підприємств, які займаються рослинництвом. Отже, проаналізуємо склад та структуру земельних угідь підприємства.

Таблиця 2.2 – Склад та структура земельних угідь ТОВ «БІО ЛАТ»

Категорії земель	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020р.	
	га	%	га	%	га	%	га	%
Сільськогосподарські угіддя – всього з них:	9844	100	9798	100	9129	100	-715	92,7
- рілля	9844	100	9798	100	9129	100	-715	92,7

Джерело: Складено автором за даними звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.2, ТОВ «БІО ЛАТ» має у користуванні 9129 га сільськогосподарських угідь, які повністю розорані і використовуються під посіви культур, відповідно рівень розораності становить 100%. Загальна площа підприємства складається з 3563 земельних ділянок, на оренду яких укладені угоди з їх власниками. У 2022 році деякі власники не стали продовжувати угоду на оренду з аналізованим Товариством, відповідно, площа в його користуванні зменшилася на 715 га або на 7,3%.

Серед земельного фонду ТОВ «БІО ЛАТ» переважають чорноземи, а також дерново-підзолисті, лучно-болотні, торфово-болотні та сірі лісові ґрунти з середнім вмістом гумусу понад 3,9%.

Далі проаналізуємо ефективність використання земельних угідь, які є найголовнішим ресурсом для рослинницького підприємства.

Таблиця 2.3 - Показники економічної ефективності використання землі в ТОВ «БІО ЛАТ»

Показники	2020 р.	2021р.	2022 р.	Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020р.
Натуральні показники				
Урожайність с.-г. культур, ц/га:				
зернові і зернобобові	84,5	81,8	63,0	-21,5
пшениця озима	56,6	56,7	63,0	+6,4
кукурудза на зерно	97,2	92,0	-	-
соя	22,1	20,4	29,8	+7,7
ріпак	33,5	30,7	37,8	+4,3
соняшник	26,4	29,7	21,8	-4,6
Вартісні показники				
Одержано на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.:				
валової продукції	2466,4	2469,2	2235,8	-230,6
товарної продукції	3423,7	4419,5	3688,8	+265,1
валового прибутку	345,0	421,2	1403,6	+1058,6
чистого прибутку (збитку)	-470,3	1103,3	-2819,6	-2349,3
Показники забезпеченості та інтенсивності використання землі				
Рівень розораності, %	100	100	100	-
Питома вага посівів в площі ріллі, %	100	100	100	-
Питома вага в площі ріллі посівів, %:				
- зернових культур	53,1	57,5	22,1	-31,0 п.п.
- олійних культур	46,9	42,5	77,9	+31,0 п.п.

Джерело: Розраховано автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.3, урожайність підвищилася по всіх сільськогосподарських культурах, що вирощуються в підприємстві, окрім соняшника. Збільшення урожайності становило від 4 до 7 ц/га. Причиною стали сприятливі погодні умови 2022 року. Урожайність соняшнику зменшилася на 4,6 ц/га і склала 21,8ц/га. Як бачимо, кукурудзу в 2022 році не висівали. Середня урожайність зернових та зернобобових значно зменшилася з 84,5 ц/га до 63 ц/га. Причиною стало те, що не сіяли кукурудзу, яка має вищу урожайність, ніж пшениця, що впливає на середній показник урожайності зернових та зернобобових.

Щодо вартісних показників ефективності використання землі, то бачимо, що вихід товарної продукції та валового прибутку в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зріс, що обумовлено дією інфляційного фактора і не може релевантно свідчити про підвищення ефективності. При цьому ще й вихід валової продукції у спів ставних цінах зменшилася, а сума збитку на 100 га зросла. Розподіл угідь між групами культур значно змінився: замість зернових культур стали значно більше вирощувати олійних, зокрема соняшнику, урожайність якого зменшилася і не було отримано очікуваного результату. Отже, ефективність використання землі зменшилася.

Далі проаналізуємо ефективність використання основних засобів.

Таблиця 2.4 - Забезпеченість підприємства основними засобами та ефективність їх використання в ТОВ «БІО ЛАТ»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. у % до 2020 р.
1. Середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. грн.	82129	76232	97193	118,3
2. Фондозабезпеченість на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	834,3	778,0	1064,7	127,6
3. Фондоозброєність, тис. грн.	1324,7	1155,0	1567,6	118,3
4. Фондовіддача	2,96	3,17	2,10	70,9
5. Фондоємність	0,34	0,32	0,48	141,2
6. Вироблено валової продукції в співставних цінах на 1-го середньорічного працівника, тис. грн.	3916,0	3665,7	3292,1	84,1

Джерело: Розраховано автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.4, у 2022 році на 18,3% зросла середньорічна вартість основних засобів Товариства. Це сталося з причини зміни вартості активів, що були оцінені за справедливою вартістю, а також тим, що Товариство купувало нові засоби. Так, у 2021 році було куплено нову сівалку вартістю 6044,1 тис грн., у 2022 р. було куплено машину для поливу вартістю 8069 тис грн.

Збільшення вартості основних засобів покращило забезпеченість підприємства ними. Так, фондозабезпеченість зросла на 27,6%, оскільки паралельно відбулося ще й зменшення площі, а фондоозброєність зросла на 18,3%, оскільки чисельність працівників не зазнала змін.

Збільшення вартості основних засобів не призвело до підвищення показника фондовіддачі, яка скоротилася з 2,96 до 2,1, тобто майже на 30%. Відповідно фондомісткість зросла, оскільки є оберненим показником до фондовіддачі. Причиною стало зменшення обсягів виробництва та зменшення вартості валової продукції. Про що свідчить показник виходу валової продукції в розрахунку на одного працівника.

Таким чином, ефективність використання основних засобів в ТОВ «БІО ЛАТ» зменшилася і підприємству треба шукати резерви для її підвищення.

Наступним важливим ресурсом для рослинництва є оборотні засоби.

Таблиця 2.5 - Показники економічної ефективності використання оборотних засобів

Показники	2020 р.	2021 р.	2022р.	Відхилення (+,-) 2022р. від 2020р.	
				натур. одиниць	%
Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн.	228147,0	380453,0	629045,0	+400898	275,7
Доход від реалізації продукції, тис. грн.	337030,0	433026,0	336750,0	-280,0	99,9
Коефіцієнт оборотності	1,5	1,1	0,6	-0,9	40,0
Коефіцієнт закріплення, грн.	0,7	0,9	1,9	+1,2	271,4
Тривалість 1 обороту, днів	243,2	315,8	654,5	+411,3	269,1
Рентабельність (збитковість) засобів, %	-20,3	28,4	-40,9	-20,6	x
Сума вивільнених (дод. залучених) оборотних засобів, тис. грн.	-	+87326,9	+316545,0	x	x

Джерело: Розраховано автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.5, ефективність використання оборотних засобів також погіршилася. Оскільки, при значному (у 2,75 рази) збільшенні середньорічної вартості оборотних засобів дохід від реалізації не зріс, а навіть трішки зменшився. Також про зменшення ефективності використання оборотних засобів свідчить зменшення показника оборотності з 1,5 до 0,6 та, відповідно, збільшення тривалості одного обороту з 243,2 дня до 654,5 дня, тобто у 2,6 рази. Зменшення кількості оборотів та збільшення тривалості обороту обумовило підвищення коефіцієнта закріплення та зростання додаткової потреби в оборотних коштах, яка склала у 2022 році 316545 тис грн.

Отже, ТОВ «БІО ЛАТ» повинне шукати шляхи підвищення ефективності використання не лише основних, а й оборотних засобів.

Наступним важливим ресурсом для аграрних підприємств є трудові ресурси. Проаналізуємо ефективність персоналу в підприємстві.

Таблиця 2.6 - Динаміка чисельності працівників, продуктивності праці та заробітної плати персоналу ТОВ «БІО ЛАТ»

Показники	2020р.	2021р.	2022р.	2022р. у % до 2020р.
Середньооблікова кількість працівників підприємства, осіб	62	66	62	-
Відпрацьовано 1 робітником днів за рік, днів	226	230	210	93,0
Коефіцієнт використання робочого часу	0,82	0,84	0,77	94,0
Вироблено вартості валової продукції на 1-го середньооблікового працівника, тис. грн.	3916,0	3665,7	3292,1	84,1
Отримано вартості товарної продукції на 1 грн заробітної праці, грн	14,1	16,9	19,4	137,6
Середньорічна заробітна плата 1 працівника, тис грн.	385,0	389,0	280,5	72,8
Середньомісячна заробітна плата 1 працівника, грн.	32080	32415	23380	72,8

Джерело: Розраховано автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.6, середньооблікова кількість працівників спочатку зросла з 62 до 66 осіб, а в кінці періоду знову зменшилася до 62 осіб, тобто значної динаміки чисельності не відбулося. А от кількість

відпрацьованих днів одним робітником та, відповідно коефіцієнт використання робочого часу, значно зменшилися в останньому році, тому що на початку війни, у березні 2022 року підприємство майже не працювало. Відповідно кількість відпрацьованих днів слала всього 210.

Продуктивність праці, яка вимірюється вартістю продукції у співставних цінах в розрахунку на одного працівника, зменшилася на 15,9%, що обумовлено зменшенням фізичних обсягів виробництва продукції. Вихід вартості товарної продукції на 1 грн заробітної плати зріс на 37,6%. Це пояснюється тим, що значно (на 27,2%) зменшилася заробітна плата працівників у 2022 році, тому що підприємство намагалося економити кошти.

Рівень середньомісячної заробітної плати, навіть у 2022 році, коли була економія заробітної плати, значно перевищував середню заробітну плату по Україні, що є гарним мотивуючим фактором для працівників.

В наступній таблиці проаналізуємо фінансові результати діяльності.

Таблиця 2.7 - Фінансові результати і рентабельність діяльності ТОВ «БІО ЛАТ»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022р. від 2020р., (+,-)
Чистий дохід (виручка) від реалізації, тис. грн.	337030	433026	336750	-280
Виробнича собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	303065	391753	208618	-94447
Валовий прибуток, тис. грн.	33965	41273	128132	+94167
<i>Рівень рентабельності виробництва, %</i>	<i>11,2</i>	<i>10,5</i>	<i>61,4</i>	<i>+50,2 п.п.</i>
Інші операційні доходи, тис. грн.	195894	267426	103492	-92402
Витрати на збут, тис. грн.	44826	50106	57989	+13163
Адміністративні витрати, тис. грн.	31648	31161	23413	-8235
Інші операційні витрати, тис. грн.	10025	87120	10662	+637
Прибуток від операційної діяльності, тис. грн.	143360	140312	139560	-3800
<i>Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності, %</i>	<i>36,8</i>	<i>25,0</i>	<i>46,4</i>	<i>+9,6 п.п.</i>
Інші фінансові доходи, тис. грн.	22	29151	15	-7
Фінансові витрати, тис. грн.	189681	61364	396975	+207294
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	-46299	108099	-257400	-211101
<i>Рівень рентабельності (збитковості) господарської діяльності, %</i>	<i>-8,0</i>	<i>17,3</i>	<i>-36,9</i>	<i>-28,9 п.п.</i>

Джерело: Складено автором за даними звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.7, валовий прибуток Товариства зріс на 94167 тис грн. Це сталося внаслідок скорочення собівартості реалізованої продукції на 94447 тис грн., яка скоротилася завдяки економії по заробітній платі, а також економії витрати по інших напрямках витрачання коштів. Відповідно рівень рентабельності виробництва зріс на 50,2 п.п.

До валового прибутку приєднувалися інші операційні доходи, що загалом забезпечило підприємству отримання прибутку від операційної діяльності, який, однак, скоротився на 3800 тис грн. через те, що і сума інших операційних доходів стала меншою, і сума витрат на збут та інших операційних витрат зросла. Відмітимо, що адміністративні витрати зменшилися на 8235 тис грн., однак цього було замало, щоб перекрити зростання інших вказаних витрат. Рівень рентабельності операційної діяльності склав у 2022 році 46,4%.

Інші фінансові доходи у 2020 та 2022 року були незначні, а фінансові витрати значно зросли – на 207294 тис грн. через необхідність сплачувати довгострокові зобов'язання. В результаті у 2020 та 2022 роках підприємство отримало збиток, який у 2022 році був на 211101 тис грн. більшим, ніж збиток у 2020 році. Рівень збитковості поглибився і склав на кінець періоду 36,9%. Таким чином, показники ефективності діяльності ТОВ «БІО ЛАТ» погіршилися.

Слід відмітити, що в середині аналізованого періоду, у 2021 році підприємство було прибутковим, з рівнем рентабельності 17,3%. Отже, воно має потенціал для ефективної господарської діяльності.

2.2 Аналіз динаміки показників виробництва соняшнику

Соняшник є важливою культурою в системі землеробства України та світу. З насіння соняшника отримують цінну для харчування людей олію. При переробці соняшника на олію отримують цінні корми для

сільськогосподарських тварин (макуху, шрот). Соняшникова олія також використовується як сировина у легкій, фармацевтичній, косметичній, хімічній та багатьох інших галузях. А Україна входить в першу десятку країн-експортерів насіння та соняшнику та олії з нього. Таким чином, для вітчизняних підприємств є вкрай важливим пошук резервів для підвищення ефективності виробництва соняшнику, для чого слід здійснити детальний аналіз стану галузі з виробництва насіння соняшнику.

На першому етапі аналізу стану галузі з виробництва соняшнику слід здійснити аналіз посівних площ, урожайності та валових зборів насіння в досліджуваному підприємстві.

Таблиця 2.8 – Динаміка посівних площ, урожайності та валових зборів соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відношення 2022 р. до 2020 р., %
Площа, га	2803,5	1889,9	3422,4	122,1
Урожайність, ц/га	26,4	29,7	21,8	82,6
Валовий збір, ц	74049,2	56156,1	74744,3	100,9
Урожайність соняшнику в середньому по Україні, ц/га*	20,2	24,6	21,6	106,9

Джерело: Складено автором за даними звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

*Примітка: за даними Державної служби статистики України [21].

Як свідчать дані таблиці 2.8, в Товаристві площа посівів соняшнику зросла за трирічний період на 22,1% і склала у 2022 році 3422,4 га. Додаткова площа під соняшник була відведена за рахунок площі з під кукурудзи на зерно, яку підприємство у 2022 році не висівало взагалі. Урожайність насіння соняшнику зменшилася на 17,4% і склала у 2022 році 21,8 ц/га. Але потенціал до отримання вищої урожайності соняшнику в підприємства є, оскільки у 2021 році досягнуто 29,7 ц/га. При цьому слід вказати, що урожайність в аналізованому підприємстві в кожному році була вищою, ніж в середньому по Україні, що ще раз підкреслює наш висновок про те, що підприємство має потенціал до одержання високих врожаїв соняшнику.

Валовий збір насіння соняшнику майже не змінився (зміна становить всього 0,9%), оскільки площа зросла на 22,1%, а урожайність зменшилася на 17,4%. Таким чином, виробництво соняшнику здійснювалося екстенсивним шляхом.

На рис 2.1 можемо наглядно побачити тенденції зміни показників виробництва соняшнику.

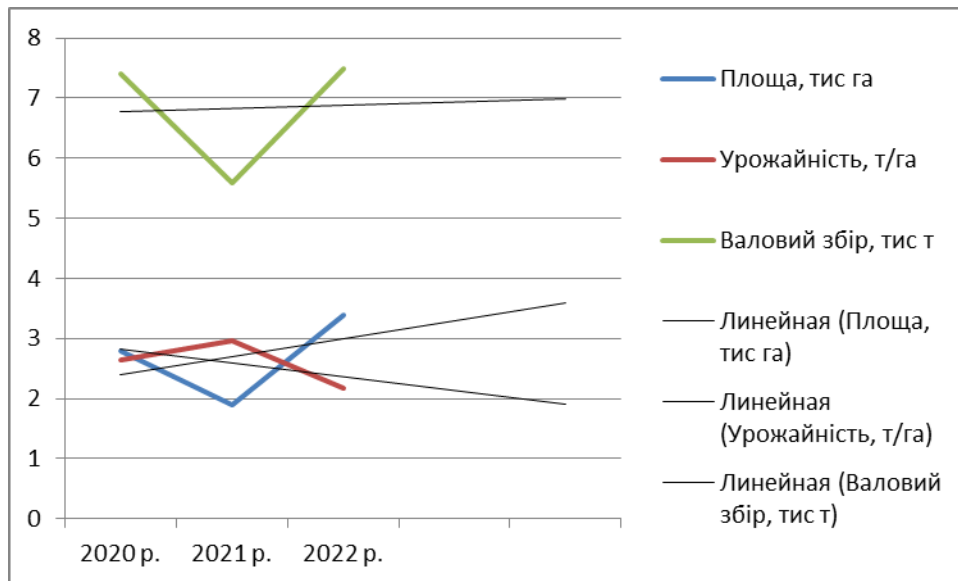

Рисунок 2.1 – Динаміка зміни площі, урожайності та валового збору соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ»

Джерело: Складено автором за даними таблиці 2.8.

Зображені на рис. 2.1 лінії тренду свідчать про те, що намітилася стійка тенденція до збільшення посівної площі та тенденція, хоча значно слабша, до зростання валового збору соняшнику. На відміну, лінія тренду урожайності свідчить про те, що намітилася тенденція до зменшення урожайності соняшнику. Таким чином, на валовий збір впливали обидва чинники, і посівна площа, і валовий збір, але в різних напрямках і, при цьому мали різну силу впливу.

Отже для виявлення того, який з цих двох чинників здійснив сильніший вплив, визначимо за допомогою методу факторного аналізу, що представлено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Факторний аналіз валового збору соняшнику

Культура	Площа, га		Урожайність, ц/га		Валовий збір, ц			Відхилення 2022р. від 2020р., ц		
	2020 р.	2022 р.	2020 р.	2022 р.	2020 р.	Умовний (площа 2020 р., урожайність 2022 р.)	2022 р.	всього	в тому числі за рахунок	
									площі	урожайності
1	2	3	4	5	6	7=2*5	8	9=8-6	10=8-7	11=7-6
Соняшник	2804	3422	26,4	21,8	74049	61127	74744	+695	+13617	-12922

Джерело: Складено автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.9, валовий збір у 2022 році зріс на 695 ц порівняно з 2020 роком. На зміну валового збору вплинули обидва чинники з приблизно однаковою силою впливу. Так, за рахунок розширення посівних площ валовий збір зріс на 13617 ц, а за рахунок зменшення урожайності підприємство недоотримало 12922 ц. Однак все ж таки вплив посівної площі виявився, хоч і незначно, але сильнішим, спричинивши те, що додатково отриманий урожай з додаткової площі перекрив втрати від зменшення урожайності і в результаті підприємство отримало додатково 695 ц насіння соняшнику. Однак надалі підприємству слід шукати напрями підвищення урожайності соняшнику і переходити на інтенсивний шлях розвитку.

Наступним етапом є аналіз структури посівних площ підприємства.

Таблиця 2.10 – Склад та структура посівних площ в ТОВ «БІО ЛАТ»

Назва культури	2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	га	%	га	%	га	%
Зернові і зернобобові	5224	53,1	5639	57,5	2018	22,1
пшениця озима	1499	15,3	1605	16,4	2018	22,1
кукурудза на зерно	3725	37,8	4034	41,1	-	-
Олійні культури	4620	46,9	4159	42,5	7111	77,9
соя	1205	12,2	1223	12,5	2399	26,3
ріпак	612	6,2	1047	10,7	1288	14,1
соняшник	2803	28,5	1889	19,3	3424	37,5
Всього	9844	100	9798	100	9129	100

Джерело: Складено автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.10, у складі посівних площ відбулися значні зміни. Так, у 2022 році підприємство не засівало кукурудзу на зерно. Відповідно площа зернових та зернобобових зменшилася з 5224 га до 2018 га. Площа, яка звільнилася від кукурудзи була використано частково для

розширення площі пшениці озимої з 1499 га до 2018 га, а також для розширення площі олійних культур, яка зросла з 4620 га до 7111 га. До їх складу входить три культури: соя, ріпак та соняшник. Збільшення площ відбулося під кожною з них. Зокрема площу соняшнику було збільшено з 2803 га до 3424 га.

Структура посівних площ розподілена наступним чином у 2020 році 53,1% під зерновими, 46,9% під олійними культурами. Після зміни складу посівних площ, структура також значно змінилася: 22,1% під зерновими і 77,9% під олійними культурами. Частка соняшнику також значно зросла з 28,5% до 37,5%, що свідчить про значне збільшення потенціалу для виробництва соняшнику. Однак ця можливість не призвела до значного збільшення валового збору, як ми бачили в табл.2.9, оскільки урожайність скоротилася.

Також слід вказати, що частка соняшнику в структурі посівних площ є занадто високою: вона досягла у кінці періоду 37,5%, що значно перевищує рекомендовану норму, яка становить 14%. Це є небезпечним для родючості ґрунтів, оскільки порушується сівоzmіна, поширюються захворювання та шкідники, що властиві для соняшнику. І при цьому соняшник є культурою, яка значно виснажує та висушує землю. Відповідно існує небезпека значного скорочення родючості ґрунтів. Отже, структура посівних площ потребує оптимізації.

Наступним етапом проаналізуємо вплив зміни валового збору на обсяг реалізації насіння соняшнику.

Таблиця 2.11 - Вплив факторів на обсяг реалізації насіння сої

Культура	Обсяг виробництва, ц		Рівень товарності, %		Обсяг реалізації, ц			Відхилення 2022р. від 2020р., ц		
	2020 р.	2022 р.	2020 р.	2022 р.	2020 р.	Умовний (обсяг 2022 р., рівень товарності 2020 р.)	2022 р.	всього	в тому числі за рахунок	
									Рівня товарності	Обсягу виробництва
1	2	3	4	5	6	7=3*4	8	9=8-6	10=8-7	11=7-6
Соняшник	74049	74744	77,5	6,8	57363	57927	5071	-52292	-52856	+564

Джерело: Складено автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.11, на обсяг реалізації продукції впливають два чинники: обсяг виробництва та рівень товарності. Як бачимо з таблиці, обсяг виробництва збільшився, хоч і незначно. Це призвело до збільшення обсягу реалізації насіння соняшнику на 564 ц. Отже вплив обсягу виробництва був позитивний, але дуже слабкий.

Рівень товарності значно скоротився з 77,5% до 6,8%. Причиною стало те, що насіння закладалося на зберігання на елеваторі, щоб потім можна його було реалізувати за більш вигідною ціною. Однак таке значне зменшення рівня товарності призвело до значного зменшення обсягу реалізованої продукції, який зменшився з 57363 ц до 5071 ц, тобто більше, ніж у 10 раз. Отже, за рахунок цього чинника підприємство недоотримало 52856 ц обсягу товарного насіння. Відповідно дія чинника рівня товарності виявилася дуже сильною, в результаті підприємство продало на 52292 ц менше насіння. Додаткового обсягу насіння від збільшення виробництва було недостатньо, щоб покрити втрати від зменшення рівня товарності.

Отже констатуємо, що для збільшення обсягу реалізації підприємству слід підвищувати обсяг виробництва, а також визначити оптимальний рівень товарності. Оскільки від обсягу проданої продукції залежить сума виручки та прибутку, аналіз яких представлено в наступному розділі.

2.3 Економічна ефективність виробництва соняшнику в ТОВ «БЮ ЛАТ»

Метою аналізу ефективності сільського господарства є співставлення вигід і витрат, отриманих від певної дії з виробництва аграрної продукції. При цьому метою підвищення ефективності сільського господарства в цілому чи виробництва кожного окремого виду аграрної продукції є досягнення максимального обсягу продукції у натуральному чи вартісному вираженні на кожну одиницю площі земельних угідь чи від кожної голови худоби при

найменших витратах матеріальних, грошових та інших видів ресурсів з метою найповнішого задоволення потреб населення у продуктах харчування, а промисловості - у сировині.

При виробництві соняшнику критерій ефективності відображає максимально повний вихід насіння соняшнику з кожної одиниці площі або в розрахунку на одну гривню витрат. Також ефективність виробництва соняшнику відображається в мінімізації витрати кожного виду ресурсів в розрахунку на одиницю продукції.

Отже проаналізуємо досягнуті показники ефективності виробництва соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ».

Спочатку проаналізуємо витрати на виробництво та собівартість 1 ц соняшнику.

Таблиця 2.12 – Склад та структура витрат на виробництво соняшнику

Статті витрат	2020р.			2021р.			2022р.		
	на 1га, грн	на 1ц, грн	%	на 1га, грн	на 1ц, грн	%	на 1га, грн	на 1ц, грн	%
Насіння	1619	61,3	14,5	2007	67,6	17,6	2222	101,7	16,1
Мінеральні добрива	1216	46,1	10,9	1187	39,9	10,3	1937	88,7	14,0
Пальне і мастильні матеріали	1000	37,8	8,9	1310	44,1	11,6	2179	99,7	15,8
Вартість решти прямих матеріальних витрат	1246	47,2	11,1	1446	48,7	12,7	1306	59,8	9,5
Прямі витрати на оплату праці	1031	39,0	9,2	1166	41,0	10,6	1036	47,5	7,5
Відрахування на соціальні заходи	177	6,6	1,6	198	6,7	1,7	214	9,8	1,6
Амортизація	1795	67,9	16,0	1656	55,8	14,6	1942	88,9	14,0
Оплата послуг сторонніх організацій	1148	43,4	10,2	1341	45,1	11,7	1688	77,3	12,3
Решта ін. прямих та загальновиробничих затрат	1970	74,6	17,6	1045	35,2	9,2	1278	58,5	9,2
Всього	11202	423,9	100	11356	384,1	100	13802	631,9	100

Джерело: Складено автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.12, загальна сума витрат в розрахунку на один гектар зросла з 11202 грн до 13802 грн або на 23,2%. Це сталося тому, що зросли витрати майже по всіх статтях: на насіння, на добрива, паливо-

мастильні матеріали, на оплату праці з відрахуваннями, амортизацію та оплату послуг сторонніх організацій. Найбільше, а саме у 2,1 рази, зросли витрати на паливо-мастильні матеріали, що пов'язано із значним ростом цін на пальне під час паливної кризи навесні 2022 року, спричиненої війною. Зменшилися витрати лише по одній статті «Решта ін. прямих та загальновиробничих затрат», що свідчить про намагання підприємства економити у воєнному 2022 році.

Відповідно до зміни витрат по статтях змінилася і структура витрат. Так, у 2020 році найбільша питома вага припадала на «Решту ін. прямих та загальновиробничих затрат», «Амортизацію» та «Насіння». В 2022 році найбільша питома вага припадала на «Насіння» -16,1%, «Паливо-мастильні матеріали» - 15,8%, а також на «Мінеральні добрива» та на «Амортизацію» - по 14% на кожну статтю. Частка «Решти ін. прямих та загальновиробничих затрат» зменшилася з 17,6% до 9,2%, що також свідчить про економію.

Відмітимо, що зростання витрат на один гектар не мало свого ефекту, оскільки урожайність зменшилася з 25,7ц/га у 2020 році до 21,8 ц/га у 2022 році. Одночасне зростання витрат та зменшення урожайності призвело до зростання собівартості 1 ц з 423,9 грн/ц до 631,9 грн/ц або на 49%, що негативно вплине на показники ефективності виробництва соняшнику у 2022 році.

Також слід відмітити, що у 2021 році собівартість зменшилася порівняно з 2020 роком і була найнижчою за три роки, оскільки в цьому році була найвищою урожайність – 29,7 ц/га. Структура витрат найоптимальнішою була також в 2021 році, оскільки частка статті «Решта ін. прямих та загальновиробничих затрат» була значно меншою, ніж питома вага статей, від яких безпосередньо залежить урожайність, зокрема «Насіння» та «Мінеральні добрива».

Таким чином, ТОВ «БІО ЛАТ» має резерви до зниження собівартості, одним з яких є збільшення урожайності соняшнику, а також нормування витрат по статті «Решта ін. прямих та загальновиробничих затрат».

Більш наглядно структура собівартості виробництва одного центнеру сої представлена на рис. 2.2.

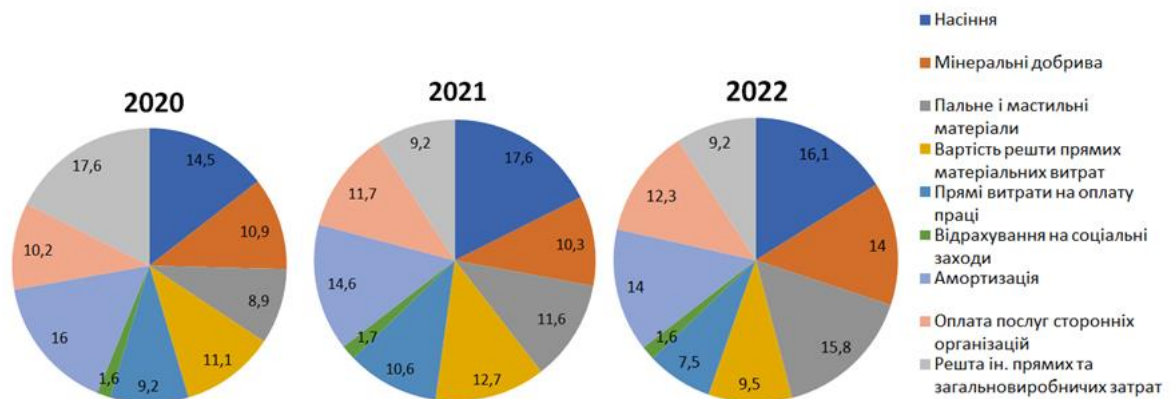

Рисунок 2.2 – Структура собівартості 1 ц соняшнику

Джерело: Побудовано автором за даними таблиці 2.12

Як бачимо з рис. 2.2 питома вага статті «Решта ін. прямих та загальновиробничих затрат» значно скоротилася за три роки, що є позитивним чинником і свідчить про наявність бажання у підприємства до економії витрат. Натомість збільшилася частка витрат на насіння, мінеральні добрива, паливо-мастильні матеріали, оплата послуг сторонніх організацій.

Наступним етапом слід виявити дія якого чинника, урожайності чи загальних витрат, виявилася сильнішою при впливі на собівартість одного центнеру соняшнику.

Таблиця 2.13 – Аналіз впливу факторів на зміну собівартості 1ц соняшнику

Вид продукції	Витрати на 1 га, грн.		Урожайність, ц/га		Собівартість 1 ц, грн.			Відхилення собівартості 2022р. від собівартості 2020р.(+;-)		
	2020р.	2022р.	2020р.	2022р.	2020р.	Умовно	2022р.	Всього	в т.ч. за рахунок	
									Витрат	Урожайності
А	1=3*5	2=4*7	3	4	5	6=1/4	7	8=7-5	9=7-6	10=6-5
Соняшник	11202	13802	26,7	21,8	423,9	513,9	631,9	+208,0	+118,0	+90,0

Джерело: Складено автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.13, собівартість одного центнеру соняшнику зросла у 2022 році на 208 грн, в тому числі за рахунок збільшення витрат на один гектар собівартість зросла на 118 грн, а за рахунок зменшення урожайності собівартість зросла на 90 грн. Отже, обидва чинники призвели до зростання собівартості. За силою впливу все ж таки більш сильним є зростання витрат на гектар, що призвело до зростання на 118 грн, в той час як від зниження урожайності собівартість зросла всього на 90 грн.

Таким чином ТОВ «БІО ЛАТ» має шукати резерви зростання урожайності та зниження витрат на виробництво соняшнику.

Наступним етапом визначаємо показники економічної ефективності виробництва соняшнику, які були представлені на рис.1.2.

Таблиця 2.14 – Показники ефективності виробництва соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відношення 2022 р. у % до 2020 р.
Площа, га	2803,5	1889,9	3422,4	122,1
Урожайність, ц/га	26,4	29,7	21,8	82,6
Валовий збір, ц	74049,2	56156,1	74744,3	100,9
Обсяг реалізації, ц	57363,0	91842,0	5071	8,8
Рівень товарності, %	77,5	163,5	6,8	-70,7 п.п.
Затрати на 1 га, грн	11202	11356	13802	123,2
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	423,9	384,1	631,9	149,0
Повна собівартість 1 ц, грн.	533,3	496,9	745,7	139,8
Ціна реалізації 1ц, грн.	1126,8	1826,3	2074,3	184,2
Виручка, тис. грн.	64638,8	167730,9	10518,9	16,3
Прибуток всього, тис. грн.	34045,5	122089,0	6737,3	19,8
Прибуток на 1га, грн.	12143,9	64600,8	1968,6	16,2
Прибуток на 1 ц, грн.	593,5	1329,4	1328,6	223,8
Рівень рентабельності, %	111,3	267,5	178,1	+66,8п.п.

Джерело: Складено автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.14, під впливом змін посівної площі та урожайності, хоч і в різних напрямках, але приблизно з однаковою силою, валовий збір соняшнику майже не змінився. Обсяг реалізації та рівень товарності значно зменшилися: майже в 12 разів та на 70,7 п.п. відповідно. Причиною зменшення рівня товарності є те, що підприємство зберігало

насіння соняшнику на власному елеваторі з метою продати його в інший момент часу, коли складеться більш сприятлива ціна.

Повна собівартість зросла з 533,3 грн/га до 745,7 грн/га або на 39,8%, причиною чого є зростання виробничої собівартості, зростання вартості зберігання продукції на елеваторі та зменшення обсягу реалізованої продукції.

Ще більшим темпом, ніж темпи росту виробничої та повної собівартості, зросла ціна – на 84,2% і склала у 2022 році 2074,3 грн/ц. Однак, навіть таке значне зростання ціни не змогло компенсувати втрати виручки від зменшення обсягу реалізації насіння соняшнику. Відтак, виручка зменшилася з 64638,8 тис грн. до 10518,9 тис грн. або у 6,5 раз.

Зменшення виручки призвело до зменшення маси прибутку з 34035,5 тис грн. до 6737,3 тис грн. або у 5 раз. Це, в свою чергу, призвело до зменшення виходу прибутку в розрахунку на гектар, який зменшився з 12143,9 грн/га до 1968,6 грн/га або майже у 5,5 раз.

Однак, незважаючи на зменшення маси прибутку та зростання витрат, рівень рентабельності виробництва соняшнику склав у 2022 році 178,1%, що на 66,8 п.п. більше, ніж у 2020 році. Причиною цього є більш високий темп росту ціни, ніж темп росту собівартості. Отже, висока ціна забезпечила підприємству прибуток від виробництва соняшнику навіть в умовах малого обсягу реалізації, що свідчить про вигідність виробництва соняшнику.

Відмітимо, що самим прибутковим за три роки виробництво соняшнику було у 2021 році, в якому незважаючи на найменшу площу, найменший обсяг валового збору, але за рахунок найвищої урожайності та високого рівня товарності, підприємство отримало найбільшу виручку, найбільшу масу прибутку, найбільший вихід прибутку на гектар та центнер та найвищий рівень рентабельності який становив 267,5%.

Таким чином, виробництво соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ» здійснюється ефективно, однак залишаються резерви до підвищення ефективності, зокрема, за рахунок збільшення урожайності та збільшення рівня товарності.

Далі визначимо внесок виробництва соняшник в загальний результат діяльності господарства.

Таблиця 2.15 - Внесок виробництва соняшнику в загальний результат діяльності ТОВ «БІО ЛАТ»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення 2022 р. від 2020 р., (+,-)
Частка у посівній площі, %	28,5	19,3	37,5	+9,0 п.п.
Частка у виробничих витратах рослинництва, %	25,2	16,7	34,8	+9,6 п.п.
Частка у валовій продукції рослинництва, %	26,6	19,0	29,9	+3,3 п.п.
Частка виручки від реалізації соняшнику у товарній продукції рослинництва, %	19,2	39,0	3,7	-15,5 п.п.
Частка прибутку від виробництва соняшнику у прибутку рослинництва, %	21,0	48,6	3,0	-17,0 п.п.

Джерело: Складено автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.15, виробництво соняшнику займає досить вагому частку у результатах діяльності підприємства. Так, у посівній площі, у виробничих витратах та у валовій продукції соняшник займає біля третьої частини, при чому внесок соняшника в ці показники збільшився за три роки. А щодо виручки та прибутку, то частка соняшнику в загальних показниках їх по рослинництву значно зменшилася з 19-20% до 3-3,7% відповідно. Однак, це пов'язано із зменшенням обсягу реалізації, оскільки підприємство хотіло продати за більш вигідною ціною. Також це пов'язано із труднощами реалізації, що виникли внаслідок зернової кризи. Як бачимо, у 2021 році частка соняшнику у загальній виручці по рослинництву становила 39%, а в загальному прибутку по рослинництву - 48,6%, тобто соняшникова галузь має велике значення для ТОВ «БІО ЛАТ». Отже, враховуючи не типовість 2022 року, не слід робити висновки про скорочення цієї галузі. Навпаки, слід продовжувати займатися його виробництвом, але знайти резерви для збільшення урожайності соняшнику та відновити рівень рентабельності хоча б на рівні 2020 року.

Далі здійснимо порівняльну характеристику ефективності вирощування всіх сільськогосподарських культур, що вирощуються в ТОВ «БІО ЛАТ». Враховуючи не типовість 2022 року, розрахунки здійснені в середньому за три роки. Для здійснення порівняльної оцінки використано ранговий метод, який передбачає розподіл місць від найкращого значення, яке отримує 1-й ранг до найгіршого значення, яке отримує найменший ранг (останнє місце).

Також відмітимо, що наведені показники мають різний напрям дії, тому при виставленні рангів найвищий (перший) ранг отримувала культура, яка мала найнижчу виробничу та повну собівартість, але найвищі показники ціни, прибутку та рівня рентабельності.

Таблиця 2.16 – Узагальнена порівняльна характеристика ефективності вирощування сільськогосподарських культур (в середньому за 2020-2022 рр.)

Показники	Пшениця озима		Кукурудза на зерно		Соя		Ріпак		Соняшник	
	Значення показника	Місце (ранг)	Значення показника	Місце (ранг)	Значення показника	Місце (ранг)	Значення показника	Місце (ранг)	Значення показника	Місце (ранг)
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	216,6	2	204,7	1	448,2	3	496,1	5	488,4	4
Повна собівартість 1 ц, грн	350,4	2	320,2	1	552,0	4	645,5	5	518,7	3
Ціна 1ц, грн.	633,7	4	503,3	5	1309,8	3	1657,2	1	1574,4	2
Прибуток (збиток) на 1га, грн.	21472	2	18580	4	12925	5	34116	1	20069	3
Прибуток (збиток) на 1 ц, грн.	283,3	4	115,5	5	757,8	3	1011,7	2	1055,7	1
Рівень рентабельності (збитковості), %	80,8	4	36,0	5	137,2	3	156,7	2	203,5	1
Сума рангів	x	18	x	21	x	21	x	16	x	14
Узагальнений ранг	x	III	x	IV	x	IV	x	II	x	I

Джерело: Складено автором на основі звітності ТОВ «БІО ЛАТ».

Як свідчать дані таблиці 2.16, соняшник за виробничою собівартістю отримав 4 місце у рангу, випередивши лише ріпак. За повною собівартістю соя та ріпак поступилися соняшнику, який отримав 3 місце у рангу повної собівартості. Як бачимо, за виробничою та повною собівартістю олійні культури поступаються зерновим, що свідчить про те, що виробництво зернових є меш затратним.

За ціною соняшник має 2 місце, поступаючись лише ріпаку. Відмітимо, що всі три олійні культури за ціною, прибутком на гектар та прибутком на центнер отримали вищі місця, ніж зернові культури. Це свідчить, що виробництво олійних культур є більш привабливим за ціною, ніж виробництво зернових.

За результатами порівняльної оцінки ранговим методом соняшник отримав I місце, оскільки має найвищі показники прибутку на центнер та рівень рентабельності. Таким чином, ТОВ «БІО ЛАТ» слід знаходити резерви для підвищення ефективності його виробництва.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ У ТОВ «БІО ЛАТ» КОНОТОПСЬКОГО РАЙОНУ

3.1 Проектування урожайності та валового збору соняшнику на перспективу

Як показала узагальнена порівняльна характеристика ефективності вирощування сільськогосподарських культур здійснена методом рангового аналізу, соняшник в середньому за три роки отримав 1 місце за показниками прибутку на центнер, рівня рентабельності та в цілому по всіх показниках.

Аналіз внеску виробництва соняшнику в загальний результат діяльності ТОВ «БІО ЛАТ» показав, що соняшник займає понад 30% у всіх показниках. Лише у 2022 році значно зменшилася його доля у виручці та прибутку, але цей рік вважаємо нетиповим оскільки труднощі з реалізацією були спричинені війною і не залежали від підприємства. В попередніх роках частка соняшнику у виручці та прибутку становила від 20 до 50%.

Констатуємо, що соняшник має велике значення для підприємства, оскільки має значний потенціал прибутковості в умовах стабільної діяльності. Відповідно, підприємству слід знайти напрями подальшого підвищення прибутковості та ефективності виробництва соняшнику.

Найголовнішим напрямом підвищення ефективності виробництва будь-якої рослинницької продукції є підвищення урожайності. А, як показав аналіз, урожайність соняшнику станом на кінець періоду значно скоротилася – до 21,8 ц/га, хоча в попередньому році становила 29,7 ц/га. В середньому в Україні максимальна урожайність була досягнута 25,6 ц/га, у Сумській області було досягнуто максимум середньої урожайності 32 ц/га соняшнику. Однак, в окремих господарствах області було досягнуто 37-39 ц/га

соняшнику. Отже, потенціал по досягненню високої урожайності соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ», яке розташоване в Сумській області, яка характеризується родючими ґрунтами, є.

Урожайність сільськогосподарських культур, в тому числі й соняшнику, залежить від багатьох факторів, в першу чергу – це виконання всіх агротехнологічних операцій по вирощуванню та догляду за посівами якісно та вчасно. Це передбачає також використання оптимальних доз внесення добрив та засобів захисту рослин, використання оптимального складу гібридів соняшнику з високим потенціалом урожайності та виконання робіт з використанням сучасної високопродуктивної та ресурсоощадливої техніки.

Підприємство вже досягало високого рівня урожайності соняшнику 29,8 ц/га, яка при дотриманні оптимальній взаємодії вказаних чинників та сприятливих погодних умов може збільшитися, що підтверджується досягнутими високими рівнями урожайності в Сумській області.

Отже, на перспективу закладаємо в розрахунки проектний рівень урожайності 32,5 ц/га.

Для отримання вказаного рівня урожайності слід розрахувати потребу у мінеральних добривах. Ця потреба буде визначена на підставі нормативів виносу рослиною з ґрунту поживних речовин, необхідних для росту та розвитку самої рослини та створення нею урожаю насіння, які наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Норми виносу поживних речовин для створення урожаю насіння соняшнику

Діючі (поживні) речовини добрив	Винос поживних речовин з ґрунту на створення 1 ц продукції, кг		Фактор потреби у добриві	Повернення поживних речовин в ґрунт із соломой, %
	насіння	солома		
N	2,8	0,75	1,1	40
P ₂ O ₅	1,6	0,46	1,0	100
K ₂ O	2,41	4,0	1,0	100

Джерело: [22]

Як свідчать дані таблиці 3.1, для створення 1 ц насіння соняшнику рослині необхідно спожити з ґрунту 2,8 кг азоту, 1,6 кг фосфору та 2,41 кг калію. Для створення 1 ц біомаси рослини, яка перетворюється на солому, рослині необхідно спожити з ґрунту 0,75 кг азоту, 0,46 кг фосфору, 4,0 кг калію.

Також таблиця свідчить, що при програмуванні потреби в добривах під запланований рівень урожайності слід використовувати фактор потреби. Як бачимо, для азотних добрив він перевищує 1,0. Це означає, що для забезпечення потреби добрив треба в ґрунт внести на 10% більше, ніж розрахунково за виносом. Це пов'язано з тим, що азотні добрива випаровуються, вимиваються та споживаються ґрунтовими бактеріями, отже є певні втрати, тому щоб їх перекрити треба вносити на 10% більше азотних добрив, ніж за нормою виносу. Фосфор та калій з ґрунту не втрачаються, тому їх не треба вносити із запасом, отже фактор потреби для них становить 1,0.

В таблиці 3.1 також наведена інформація про повернення поживних речовин в ґрунт із соломою. Це коефіцієнт використовується в тих випадках, коли солома залишається на полі, приорується і рештки рослини перетворюються на органічне добриво. В цьому випадку частина поживних речовин, що спожиті рослиною, повертається назад у ґрунт при перегниванні решток рослини. Як бачимо, по фосфору коефіцієнт становить всього 40%, оскільки з вказаних вище причин можливих втрат азоту з ґрунту, при перегниванні решток рослин в ґрунт перейде тільки 40%, решта буде втрачено. По фосфору та калію коефіцієнт становить 1,0, оскільки такі втрати поживних речовин фосфору та калію відсутні.

З використанням даних таблиці 3.1 про винос соняшником поживних речовин з ґрунту розраховуємо загальну потребу в мінеральних добривах під запланований рівень урожайності, яка становить 32,5 ц/га.

Для визначення маси рослинних решток соняшнику використано співвідношення 1:3,5. Всі рослинні рештки соняшнику у ТОВ «БІО ЛАТ»

залишається на полі в якості органічного добрива, оскільки підприємство не займається тваринництвом і рослинна солома йому не потрібна.

Розрахунок потреби в мінеральних добривах наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Розрахунок потреби в мінеральних добривах для отримання запланованої урожайності соняшнику - 32,5 ц/га

Діючі (поживні) речовини добрив	Потреба в поживних речовин для створення продукції, кг/га		Повернення поживних речовин в ґрунт із соломою, кг/га	Чиста потреба в поживних речовин для створення продукції, кг/га
	зерна	соломи		
N	$32,5 \times 2,8 \times 1,1 = 100,1$	$32,5 \times 3,5 \times 0,75 \times 1,1 = 93,8$	$32,5 \times 3,5 \times 0,75 \times 0,4 = 34,1$	$100,1 + 93,8 - 34,1 = 159,8$
P ₂ O ₅	$32,5 \times 1,6 \times 1,0 = 52$	$32,5 \times 3,5 \times 0,46 \times 1,0 = 52,3$	$32,5 \times 3,5 \times 0,46 \times 1,0 = 52,3$	$52 + 52,3 - 52,3 = 52,0$
K ₂ O	$32,5 \times 2,41 \times 1,0 = 78,3$	$32,5 \times 3,5 \times 4,0 \times 1,0 = 455$	$32,5 \times 3,5 \times 4,0 \times 1,0 = 455$	$78,3 + 455 - 455 = 78,3$

Джерело: Розраховано автором

Як свідчать дані таблиці 3.2, чиста потреба в поживних речовинах для формування урожайності соняшнику у 32,5ц/га складає: азоту слід внести 159,8 кг д.р., фосфору слід внести 52 кг д.р.,калію слід внести 78,2 кг д.р. на кожен гектар посівів. Загальна потреба в усіх діючих речовинах складе 290,1 кг д.р. на гектар.

Далі слід визначити витрати на придбання мінеральних добрив згідно визначеної оптимальної потреби в діючих речовинах.

В ТОВ «БІО ЛАТ» мінеральні добрива вносять трьохкратно. Перший раз вносять восени під основний обробіток ґрунту. Другий раз вносять навесні під культивуацію. Третій раз вносять при посіві.

Пропозиція мінеральних добрив на ринку України дуже велика. Порівнявши пропозиції та врахувавши досвід роботи автора агрономом на даному підприємстві, пропонуємо використовувати такі види мінеральних добрив:

- під основний обробіток ґрунту – калій хлористий в кількості 120

кг/га;

- під культивуацію – карбамід в кількості 90 кг/га;
- при посіві - комплексне мінеральне добриво Яра Міла в кількості 50 кг/га.

Враховуючи вміст діючих речовин у наведених видах добрив, а також те, що серед них комплексне добриво, яке містить усі три елементи, то загальна їх норма відповідає розрахованій нами нормі на основі виносу поживних речовин.

В таблиці 3.3 наведено розрахунок витрат на мінеральні добрива

Таблиця 3.3 – Розрахунок витрат на мінеральні добрива

Вид добрива	Доза внесення, кг/га	Ціна, грн./т	Витрати, грн./га
Калій хлористий	120	20000	2400,0
Карбамід	90	18200	1638,0
Яра Міла	50	30030	1500,0
Всього	х	х	5538,0

Джерело: Розраховано автором

Як свідчать дані таблиці 3.3, загальна сума витрат на придбання рекомендованої дози мінеральних добрив, визначеної під запрограмовану урожайність, в розрахунку на гектар складе 5538 грн./га.

Інший важливий фактор, що впливає на урожайність - це використання оптимальних доз засобів захисту рослин від хвороб, бур'янів та шкідників. Для боротьби з бур'янами підприємство використовує різні гербіциди. Протруйники не використовуються, оскільки посів здійснюють покупним насіннєвим матеріалом, який продається вже протруєний. Власного насіння для посіву не використовують, оскільки висівають лише гібриди, властивість яких в наступних репродукціях дуже сильно втрачається.

Склад гербіцидів та норми їх витрат на гектар визначалися, виходячи з рекомендацій виробників препаратів та на основі практичного досвіду автора роботи.

В таблиці 3.4 наведено розрахунок необхідних доз внесення ЗЗР та витрати на їх придбання.

Таблиця 3.4 – Розрахунок доз та витрат на ЗЗР під соняшник

Вид ЗЗР	Норма витрат	Кількість обробок	Загальна потреба, л/га, кг/га	Ціна, грн./л	Витрати на ЗЗР, грн/га
Гербіцид «Харнес»	1,5	1	1,5	214,1	321,1
Гербіцид «Челендж»	1,5	1	1,5	573,4	860,1
Гербіцид «Юні-Протект», л/га	0,4	1	0,4	1257,1	502,8
Гербіцид «Юні-Грас», л/га	0,7	1	0,7	408,2	285,7
Гербіцид «Фокс», л/га	0,7	1	0,7	1031,4	721,7
Гербіцид «Юні-Дазон», л/га	2,5	1	2,5	285,0	712,2
Всього	х	х	х	х	3403,6

Джерело: Розраховано автором

Як свідчать дані таблиці 3.4, загальна сума витрат на покупку необхідної кількості мінеральних добрив становитиме 3403,6 грн./га.

Наступна наша пропозиція по збільшенню урожайності соняшнику – це проведення оновлення складу та структури гібридів насіння соняшнику.

В ТОВ «БІО ЛАТ» використовують тільки покупний посівний матеріал для посіву соняшнику. Покупне насіння вже йде протруєне, отже не треба витрачати кошти на протруєння. Купуються для посіву лише гібриди, які мають більший генетичний потенціал урожайності та стійкість до ушкодження хворобами, ніж сорти. Однак, для повторних посівів гібриди використовувати не можна, тому що в наступних репродукціях значно погіршуються його властивості: урожайність буде незначною, а стійкість до хвороб слабкою.

На основі вивчення ринку посівного матеріалу, порівняння властивостей різних гібридів соняшнику, а також на основі власного досвіду пропонуємо підприємству змінити структуру посівного матеріалу на наступну структуру гібридів, яка представлена в таблиці 3.5

Таблиця 3.5 – Розрахунок додаткового урожаю за рахунок сортооновлення

Сорт	Генетичний потенціал урожайності гібриду, ц/га	Питома вага сорту, %			Зміна урожайності, ц/га
		фактична	проектна	зміна питомої ваги гібриду, (+,-)	
Нк Бріо	90,0	19,0	25,0	+6,0	+5,4
Сузука	50,0	22,0	-	-22,0	-11,0
Нк Конді	50,0	22,0	20,0	-2,0	-1,0
РЖТ Волльф	70,0	37,0	37,0	0	-
Си Арізона	60,0	-	18,0	+18,0	+10,8
Всього	х	100,0	100,0	-	+4,2

Джерело: Розраховано автором

Як свідчать дані таблиці 3.5, змінився склад та структура гібридів соняшнику. Запропоновано взагалі не висівати гібрид Сузука, а також зменшити на 2% частку гібриду Нк Конді, тому що ці гібриди мають низький генетичний потенціал урожайності, який становить 5 т/га. А частку гібридів з високим потенціалом урожайності запропоновано збільшити. Так, частка гібриду Нк Бріо зростає з 19% до 25%. Частка РЖТ Волльф не зміниться, тому що це посівний матеріал найдорожчий, а частка його вже є найбільшою. Також запропоновано закупити насіння нового гібриду Си Арізона, який май вищий потенціал урожайності, ніж у Сузука. Частка нового гібриду складе 18%. З рахунок оновлення складу гібридів зміна урожайності може скласти 4,2 ц/га.

З практичного досвіду знаємо, що генетичний потенціал в певних погодних умовах та реальних умовах господарювання конкретного підприємства може розкритися лише на 50-60% через вплив різних несприятливих чинників. Отже в планові розрахунки урожайності соняшнику закладаємо приріст урожайності за рахунок оновлення насіннєвого матеріалу гібридів соняшнику 2,1 ц/га.

Отже, за рахунок оновлення складу та структури гібридів соняшнику проектна урожайність може ще збільшитися, що представлено в наступній

таблиці.

Таблиця 3.6 – Резерви збільшення середньої урожайності соняшнику

Резерви	Урожайність, ц/га
Проектна урожайність на основі виносу поживних речовин з ґрунту	32,5
Сортооновлення	2,1
Всього проектна урожайність соняшнику	34,6

Джерело: Розраховано автором

Як свідчать дані таблиці 3.6, при дотриманні всіх необхідних вимог до вирощування соняшнику та при здійсненні оновлення структури посівного матеріалу урожайність може досягти 34,6 ц/га.

Далі за допомогою таблиці 3.7 визначаємо витрати на закупівлю гібридів для посіву.

Таблиця 3.7 – Розрахунок витрат на закупівлю гібридів для посіву.

Сорт	Проектна питома вага сорту, %	Норма висіву, п.о./га	Ціна гібриду, грн./п.о.	Витрати на насіння, грн./га
Нк Бріо-	25,0	0,1	4100,0	1640,0
Нк Конді	20,0	0,08	3050,0	244,1
РЖТ Волльф	37,0	0,148	5028,0	744,1
Си Арізона	18,0	0,072	4150,0	298,8
Всього	100,0	0,4	x	2927,0

Джерело: Розраховано автором.

Як свідчать дані таблиці 3.7, норма висіву на 1 гектар становить 0,4 посівної одиниці при нормі густоти посіву 60 тис насінин на гектар. Вказана норма висіву розподіляється між запропонованими гібридами пропорційно до їх структури. Ціни використані з даних підприємства та визначені на основні аналізу ринку посівного матеріалу. Загальна вартість на закупівлю гібридів для посіву соняшнику складе 2927 грн/га.

Для розрахунку проектного валового збору слід знати площу посіву культури.

Аналіз ефективності виробництва соняшнику в підприємстві показав, що у 2022 році виникли труднощі з реалізацією насіння соняшнику, вирішення яких в найближчому часі поки не закінчиться війна не є

можливим. Однак і повністю відмовитися від виробництва соняшнику не можна, оскільки ця культура є високоприбутковою. При цьому слід відмітити, що в останньому році частка соняшнику становила 37%, що є значно шкідливим для ґрунту. Отже пропонуємо зменшити площу посіву соняшнику для збереження родючості ґрунтів. А, враховуючи значну площу земельного фонду підприємства, навіть при незначній питомій вазі, площа соняшнику буде достатньою для отримання продукції.

В таблиці 3.8 наведено проектну структуру посівних площ для ТОВ «БІО ЛАТ».

Таблиця 3.8 – Склад та структура посівних площ на перспективу

Назва культури	2022 рік		Проект		Відхилення	
	га	%	га	%	(+,-), га	%
Зернові і зернобобові	2018	22,1	2739	30,0	+721	135,7
пшениця озима	2018	22,1	2739	30,0	+721	135,7
Олійні культури	7111	77,9	6390	70,0	-721	89,8
соя	2399	26,3	2738	30,0	+340	114,1
ріпак озимий	1288	14,1	1825	20,0	+537	141,6
ріпак ярий	-	-	457	5,0	+457	-
соняшник	3424	37,5	1370	15,0	-2054	40,0
Всього	9129	100	9129	100	-	-

Джерело: Розраховано автором

Як свідчать дані таблиці 3.8, посівна площа соняшнику в перспективі зменшиться на 2054 га або на 60% і складе 1370 га. Площа, яка вивільняється буде розподілена між пшеницею озимою, соєю, ріпаком озимим та ріпаком ярим. Така структура посівної площі є більш ґрунтозберігаючою, оскільки частка соняшнику становитиме всього 15%, що не перевищує рекомендованих норм щодо його частки у сівозміні. Також на родючість позитивно впливає збільшення площі під соєю та ріпаком.

Відмітимо, що у 2021 році площа соняшнику становила 1889 га, що було найменшим серед трьох років. Однак в цьому році підприємство отримало найбільший валовий збір серед усіх років. Площа 2021 року не набагато перевищує проектну площу -1370 га. Отже, при досягненні високої урожайності підприємство всі шанси отримати великий валовий збір, який

буде визначено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9 – Розрахунок проектного валового збору соняшнику

Показники	2022 р.	Проект	Відношення проекту р. до 2020 р., %
Площа, га	3424	1370	40,0
Урожайність, ц/га	21,8	34,6	158,7
Валовий збір, ц	74744	47402	63,4

Джерело: Розраховано автором

Як свідчать дані таблиці 3.9, урожайність зросте на 58,7%, однак додаткового урожаю від приросту урожаю не буде достатньо, щоб покрити втрати від зменшення посівної площі, яка скоротиться на 60%. Отже, валовий збір соняшнику зменшиться на 36% і складе 47402 ц. Однак, при сприятливих умовах реалізації навіть цей обсяг може забезпечити великий прибуток підприємству.

3.2 Аргументація необхідності придбання нової техніки для виробництва соняшнику

ТОВ «БІО ЛАТ» має значний парк сучасної техніки, однак, враховуючи велику земельну площу, яка становить 9129 га, у користуванні підприємства, то техніки завжди не вистачає для виконання всіх технологічних операцій з посіву, догляду, збирання та перевезення вантажів. Отже, для того щоб всі технологічні порції були виконані вчасно та без втрат, підприємство змушене орендувати необхідну техніку та сплачувати стороннім організаціям за надані послуги. Серед таких організацій можуть бути різні фірми, юридичні чи фізичні особи.

Проведений аналіз діяльності підприємства показав, що такі роботи, як оранка, культивація, посів, обприскування, внесення добрив, перевезення вантажів, частково, а іноді навіть повністю, були виконані з використанням

послуг сторонніх організацій.

При вирощуванні соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ» роботи виконувалися також як своєю технікою, так і наймалися послуги. Під час осіннього обробітку ґрунту використовувалися послуги по внесенню безводного аміаку на площі 1059 га, що становить 52% від загальної посівної площі соняшнику. Вартість послуги становила 950 грн./га. Отже в цілому за надання цієї послуги підприємство заплатило 1006500 грн.

Також з використанням послуг здійснювалося обприскування посівів соняшнику засобами захисту рослин. Роботи по обприскуванню соняшника у 2022 році були проведені на площі 1458 га, що становить 42% від посівної площі. При ціні послуги обприскування 195 грн./га загальні витрати склали 284310 грн.

З одного боку начебто невисока ціна 195 грн./га за послугу, однак виростання чужою техніки містить в собі загрозу несвоєчасного проведення технологічної операції з обприскування рослин, що може спричинити поширення хвороб, бур'янів чи шкідників. З цього випливає, що для гарантії дотримання часових вимог проведення всіх технологічних операцій краще мати власну техніку, якою можна обробляти не лише власні посіви, а й саме підприємство зможе надавати послуги іншим підприємствам чи фермерським господарствам.

Усе наведене є аргументом для придбання нової техніки.

Пропонуємо підприємству придбати два види нової техніки, а саме придбати культиватор Case IH Nutri-Placer 930 для внесення рідких мінеральних добрив, в тому числі й безводного аміаку. Це агрегат дозволяє здійснювати культивацію з одночасними внесенням мінерального добрива. Суміщення технологічних операцій дає можливість економити на пальному та заробітні платі, що є вкрай важливим в умовах постійного росту цін на пальне та заробітної плати.

До основних характеристик культиватора Case IH Nutri-Placer 930 відносять: понад 12 м робочої ширини захвату, можливість обробляти

одночасно 21 рядок, глибин обробітку дискових ножів 5-10 см, сошників 13-20 см. Вартість культиватора становить 2588000 грн. Вартість цистерни для рідкого мінерального добрива становить 490000 грн. Отже загальна сума на придбання такого комплексу становить 3078000 грн.

Наступним видом техніки, яку пропонуємо придбати підприємству – це самохідний оприскувач Case IH Patriot 4430. Основними його характеристиками є довжина штанги 36,5 м; діапазон регулювання штанги по висоті від 48см до 213 см; об'єм баку для робочої рідини, який виготовлений з нержавіючої сталі, 4542 л; обладнаний системою GPS-автокерування. Вартість такого оприскувача становить 10360000 грн.

Загальна вартість на придбання культиватора, цистерни та оприскувача складе 13438000 грн.

Визначившись із видами техніки та підрахувавши потребу у фінансових ресурсах для придбання пропонованого комплексу техніки, далі слід знайти джерела для фінансування цієї потреби.

У практиці фінансового менеджменту виділяють власні та залучені джерела фінансування інвестиційних витрат.

Як показав аналіз фінансових результатів діяльності ТОВ «БІО ЛАТ» прибуток підприємство мало лише в середньому 2021 році. В інших проаналізованих роках підприємство отримувало збиток. Нерозподіленого прибутку, що зароблений в попередніх виробничих циклах, підприємство також немає. За даними форми 1 «Баланс» за 2022 рік сума нерозподіленого збитку становила 515168 тис грн. Таким чином джерелом покриття потреби у коштах на інвестиції у придбання нової техніки може бути отримання кредиту у банку, який обслуговує підприємство або в будь-якому іншому банку.

Так, в Приватбанку пропонується кредит «Агросезон» строком до 36 місяців для корпоративних клієнтів аграрного бізнесу, яким є ТОВ «БІО ЛАТ». Ставка відсотку за кредит складає 20%. Одноразова комісія складає 0,25-0,5% від суми отриманого кредиту.

Отже, якщо кредит брати на 36 місяців, що становить на 3 роки, то сума одноразової комісії складе:

$$13438000 \times 0,5 / 100 = 67190 \text{ грн.}$$

Кредит оформляється на три роки з рівномірним погашенням протягом цього періоду, отже сума щорічного платежу складе:

$$13438000 / 3 = 4479333 \text{ грн.}$$

Далі визначаємо суму відсотків за користування кредитом з розбивкою по роках:

$$1 \text{ рік} = 13438000 \times 20 / 100 = 2687600 \text{ грн.}$$

$$2 \text{ рік} = (13438000 - 2687600) \times 20 / 100 = 2150080 \text{ грн.}$$

$$3 \text{ рік} = (13438000 - 2687600 - 2687600) \times 20 / 100 = 1612560 \text{ грн.}$$

Розрахунки свідчать, що з кожним роком сума відсотків спадає, оскільки зменшується величина непогашених боргових зобов'язань.

Визначенні сум платежів за користування банківським кредитом наведено у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10 – Розрахунок сум платежів за користування банківським кредитом

Показники	0 рік	1 рік	2 рік	3 рік
Сума кредиту, грн.	13438000	х	х	х
Разова комісія, грн.	х	67190	х	х
Щорічна величина тіла кредиту, грн.	х	4479333	4479333	4479333
Сума відсотків за рік, грн.	х	2687600	2150080	1612560
Всього, грн.	х	7234123	6629413	6091893

Джерело: Розраховано автором.

Як свідчать дані таблиці 3.10, величина фінансових витрат для придбання комплекту нової техніки буде найбільшою у першому році, тому що треба сплатити одноразову комісію, тіло кредиту та відсотки за перший рік. Враховуючи поступове погашення кредиту і, відповідно, зменшення суми відсотків за користуванням ним, то величина фінансових витрат спадає з кожним роком і станом на кінець періоду кредитування складе 6091893 грн.

Суму фінансових витрат можна розподілити між різними сільськогосподарськими культурами, на вирощуванні яких буде використовуватися запропонований комплект нової техніки.

В ТОВ «БІО ЛАТ» розподіл амортизації здійснюється пропорційно до посівної площі. Отже, пропонуємо і розподіл фінансових витрат також здійснити пропорційно до посівної площі сільськогосподарських культур.

Загальна посівна площа в проектному варіанті не змінюється і складає 9129 гектарів. Посівна площа соняшнику за нашими розрахунками після зміни структури посівних площ складе 1370 гектарів. Отже сума фінансових витрат, що припадатиме саме на соняшник становитиме:

$$1 \text{ рік} = 7234123 / 9129 \times 1370 = 1085633 \text{ грн.}$$

$$2 \text{ рік} = 6629413 / 9129 \times 1370 = 994883 \text{ грн.}$$

$$3 \text{ рік} = 6091893 / 9129 \times 1370 = 914217 \text{ грн.}$$

Далі визначаємо, скільки фінансових витрат припадає в розрахунку на один гектар соняшнику, оскільки в другому розділі роботи наведений аналіз витрат в розрахунку на гектар. Відповідно, в наступному розділі будемо здійснювати розрахунок прогнозованої суми витрат також в розрахунку на гектар.

Отже, оскільки проектна площа соняшнику становить 1370 га, то сума фінансових витрат, що припадає в середньому на гектар соняшнику буде становити:

$$1 \text{ рік} = 1085633 / 1370 = 792 \text{ грн.}$$

$$2 \text{ рік} = 994883 / 1370 = 726 \text{ грн.}$$

$$3 \text{ рік} = 914217 / 1370 = 667 \text{ грн.}$$

Відмітимо, що подальші розрахунки витрат на гектар, собівартості одного центнеру та інших показників ефективності виробництва соняшнику будуть здійснюватися за рік, то визначимо середньорічну величину фінансових витрат, що буде включена до собівартості соняшнику. Вона складе:

$$(792 + 726 + 667) / 3 = 728 \text{ грн./га в середньому за рік.}$$

Наступні додаткові витрати, що з'являться у підприємства в результаті купівлі запропонованого набору нової техніки – це витрати на амортизацію, яку й визначимо далі.

В ТОВ «БІО ЛАТ» для нарахування амортизації використовується прямолінійний метод.

В Податковому кодексі України визначні групи основних засобів. Для кожної групи встановлено мінімальний термін експлуатації основних засобів.

Запропоновані культиватор, цистерна та оприскувач відносяться до 4-ї групи з мінімально допустимим корисним терміном експлуатації 5 років. Однак, в підприємства техніка такого роду, використовується 10-15 років. Тому в планових розрахунках суми амортизації використаємо середній з цього діапазону термін 12 років.

Отже, величина річної амортизації дорівнює:

$$13438000 / 12 = 1123583 \text{ грн.}$$

Оскільки, як біло вказано вище, ця техніка може використовуватися і на вирощуванні інших культур, то величину амортизації також варто розподілити між окремими культурами. Як ми вже вказали, амортизація в підприємстві розподіляється пропорційно до посівної площі, отже величина амортизації для соняшнику дорівнює:

$$1123583 / 9129 \times 1370 = 168617 \text{ грн.}$$

Величина амортизації в розрахунку на гектар соняшнику дорівнює:

$$168617 / 1370 = 123 \text{ грн./га.}$$

Середньорічна величина фінансових витрат та амортизації загалом в розрахунку на один гектар соняшнику дорівнює:

$$728 + 123 = 851 \text{ грн./га.}$$

Із визначеної середньої суми 728 грн. – це середньорічні фінансові витрати, 123 грн. – річна амортизація.

Середньорічна величина фінансових витрат та амортизації 851 грн./га буде використана при розрахунку проектної собівартості соняшнику, що буде здійснено в наступному розділі роботи.

Аргументом для придбання набору нової техніки та необхідності у додаткових витратах є те, що тепер підприємство буде мати грошову економію на оплаті послуг сторонніх організацій. Як ми, визначили вище вартість послуг за внесення безводного аміаку становила 950 грн. за гектар, а вартість послуг за обприскування становила 195 грн. за гектар. Всього 1145 грн. за кожен гектар. Як бачимо, сума цієї економії повністю покриває додаткові витрати по сплаті фінансових витрат та додаткової амортизації по новій техніці.

$$1145 - 951 = 194 \text{ грн./га.}$$

Розрахунок свідчить, що додаткові витрати повністю перекриті, ще й додатково у підприємства залишиться економія в розмірі 194 грн. з кожного гектару.

Наступним аргументом на користь придбання нової техніки є те, що новий культиватор дає можливість одночасно здійснювати культивацію та внесення мінеральних добрив, що також обумовлює виникнення економії пального та заробітної плати.

3.3 Прогнозування показників ефективності виробництва соняшнику на перспективу

Для підвищення ефективності виробництва соняшнику в ТОВ «БІО ЛАТ» нами запропоновано підвищити урожайність на основі використання оптимальної дози мінеральних добрив, що визначена на підставі виносу поживних речовин, а також за рахунок проведення оновлення складу та структури гібридів. Проектний рівень урожайності складе 34,6 ц/га. Також нами запропоновано підприємству придбати набір нової техніки у складі культиватора з цистерною для внесення рідких мінеральних добрив, а також оприскувача. Це дасть можливість підприємству економити на оплаті вартості послуг.

Однак, всі запропоновані заходи вимагають додаткових витрат, що впливають на собівартість насіння соняшнику. Отже, далі слід визначити, як же зміниться собівартість 1 ц соняшнику після впровадження всіх запропонованих заходів.

В попередньому розділі ми визначили, що сума витрат на придбання мінеральних добрив складе 5538 грн./га, витрати на засоби захисту рослин – 3403 грн./га, витрати на придбання насіння складуть 2927 грн./га. Ці суми будуть закладені в собівартість замість фактичних сум 2022 року.

Середньорічна величина фінансових витрат складає 728 грн./га, яка буде включена до статті «Решта інших прямих та загальновиробничих затрат».

Додаткова сума річної амортизації в розрахунку на гектар соняшнику становить 123 грн./га.

Узагальнення результатів розрахунку собівартості 1 ц соняшнику представлено в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11 – Склад та структура витрат на виробництво соняшнику

Статті витрат	2022р.			Проект			Відношення собівартості 1 ц проекту до 2022 р, %
	на 1га, грн	на 1ц, грн	%	на 1га, грн	на 1ц, грн	%	
Насіння	2222	101,7	16,1	2927	84,6	13,6	83,2
Мінеральні добрива	1937	88,7	14,0	5538	160,1	25,8	180,4
Пальне і мастильні матеріали	2179	99,7	15,8	2396	69,2	11,2	69,5
Вартість решти прямих матеріальних витрат	1306	59,8	9,5	3403	98,4	15,9	164,5
Прямі витрати на оплату праці	1036	47,5	7,5	2139	61,8	10,0	130,1
Відрахування на соціальні заходи	214	9,8	1,6	444	12,8	2,1	130,9
Амортизація	1942	88,9	14,0	2068	59,8	9,6	67,2
Оплата послуг сторонніх організацій	1688	77,3	12,3	543	15,7	2,5	20,3
Решта ін. прямих та загальновиробничих затрат	1278	58,5	9,2	2006	58,0	9,3	99,1
Всього	13802	631,9	100	21464	620,3	100,0	98,2

Джерело: Розраховано автором.

Як свідчать дані таблиці 3.11, загальна сума витрат в розрахунку на гектар складе 21464 грн. Як бачимо витрати зросли на 55%, що пояснюється зростанням витрат по тим статтям, як змінилася в результаті наших розрахунків. Так, сума витрат на добрива зросла, оскільки прогнозована оптимальна кількість добрив є більшою, ніж фактична доза, бо прогнозна урожайність більша, ніж фактична. Також зросли витрати на насіння внаслідок зміни складу гібридів. Витрати на пальне та мастильні матеріали, а також витрати на оплату праці та соціальні відрахування зростуть, оскільки збільшиться урожайність соняшнику, відповідно збільшиться кількість роботи на збирання урожаю. Вартість решти прямих матеріальних витрат зросте, оскільки в цю статтю входять розраховані нами витрати на засоби захисту рослин. Амортизація збільшилася на величину додаткової амортизації, яка з'явиться після придбання нової техніки.

Витрати по статті «Оплата послуг сторонніх організацій» зменшаться на величину економії витрат за послуги внесення рідких добрив та обприскування.

Витрати по статті «Решта ін. прямих та загальновиробничих затрат» зростуть на величину фінансових витрати по сплаті кредиту.

Однак, незважаючи на таке значне зростання витрат на гектар, собівартість 1 ц соняшнику зменшиться на 1,8% і складе 620,3 грн./ц. Причиною є зростання урожайності.

Таким чином зростання загальних витрат на гектар є доцільним, оскільки покращилися матеріальні та технічні умови вирощування соняшнику, що призвело до зростання урожайності. Додаткової виручки від продажу додаткового урожаю вистачить для покриття додаткових витрат на виробництво. Отже, зростання урожайності нівелює зростання витрат і собівартість центнеру зменшиться.

Отже, додаткові витрати є доцільними, бо вони окупаються додатковим урожаєм та економією собівартості.

Далі визначимо інші показники економічної ефективності виробництва

соняшнику, які можливо досягнути після впровадження запропонованих заходів.

З метою порівняння результатів в таблиці 3.11 зроблено два розрахунки: на фактичний рівень товарності, що був у 2022 році, та на рівень товарності 100%, який плануємо. Відмітимо, що для посіву соняшнику не треба залишати посівний матеріал, бо для посіву використовують куплене гібридне насіння. На зберігання також не плануємо відправляти соняшник, оскільки вартість зберігання висока.

Також відмічаємо, що для розрахунків використали ціну не 2022 року, яка була адекватною на той момент, а ціну поточного 2023 року, щоб мати уявлення про показники ефективності виробництва соняшнику станом на сучасний момент, в умовах низької ціни через відсутність можливості реалізації.

Таблиця 3.12 – Економічна ефективність виробництва соняшнику на перспективу

Показники	2022 р.	Варіант 1	Варіант 2	Відношення варіанту 2 у % до 2022 р.
Площа, га	3422,4	1370,0	1370,0	40,0
Урожайність, ц/га	21,8	34,6	34,6	158,7
Валовий збір, ц	74744,3	47402	47402	63,4
Обсяг реалізації, ц	5071,0	3223,0	47402,0	9,3 рази
Рівень товарності, %	6,8	6,8	100,0	93,2
Затрати на 1 га, грн.	13802,0	21464,0	21464,0	155,5
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	631,9	620,3	620,3	98,1
Повна собівартість 1 ц, грн.	745,7	682,3	682,3	91,5
Ціна реалізації 1ц, грн.	2074,3	850,0*	850,0*	41,0
Виручка, тис. грн.	10518,9	2739,5	40291,7	3,8 рази
Прибуток всього, тис. грн.	6737,3	540,4	7995,3	118,6
Прибуток на 1га, грн.	1968,6	394,5	5836,0	2,9 рази
Прибуток на 1 ц, грн.	1328,6	167,7	167,7	12,6
Рівень рентабельності, %	178,1	24,7	24,7	-153,4

Джерело: Розраховано автором.

*Примітка: ціну використано 2023 року.

Як свідчать дані таблиці 3.12, за рахунок зменшення посівної площі валовий збір зменшиться, незважаючи на значне зростання урожайності.

Обсяг реалізації, визначений за фактичним рівнем товарності, зменшиться, оскільки виробництво є меншим. Обсяг реалізації, визначений за плановим рівнем товарності, зросте в 9,3 рази і складе 47402 ц.

Незважаючи на зростання загальних витрат на гектар на 55,5%, виробнича собівартість 1 ц зменшиться на 1,9% і складе 620,3 грн./ц. Відповідно зменшиться і повна собівартість, оскільки витрат на зберігання не плануємо. Ціну реалізації використали не на рівні 2022 року, а поточну ціну 2023 року з метою визначення показників ефективності виробництва соняшнику станом на сучасний момент, в умовах низької ціни. За ціни у 850 грн./ц, але при фактичному рівні товарності 6,8%, то виручка складе 2739,5 тис грн., загальний прибуток 540,4 тис грн., прибуток на гектар складе 394,5 грн./га, прибуток на центнер 167,7 грн. Рівень рентабельності 24,7%.

Якщо рахунок здійснити за планового рівня товарності 100%, то виручка складе 40291,7 тис грн., що в 3,8 рази більше фактичного показника. Загальний прибуток зросте на 18,8% і складе 7995,3 тис грн., прибуток на гектар зросте у 2,9 рази складе 5836 тис грн. Прибуток на центнер та рівень товарності будуть на такому ж рівні, що й за проектом 1, оскільки ціна та повна собівартість однакові за обома проектами. А от порівняно з 2022 роком ці показники значно поступаються. Причиною є висока ціна 2022 року – 2074 грн./ц, яка навіть при низькому рівні товарності, малому обсягу реалізації дала можливість отримати високий показник прибутку в розрахунку гектар та високий рівень рентабельності у 178%. Відмітимо, якщо відновиться попит та встановиться адекватна ціна, то підприємство буде виробляти соняшник зі значним прибутком.

Враховуючи нестабільність сучасної ситуації з виробництвом соняшнику, визначимо точку беззбитковості його виробництва, яка показує, який мінімально необхідний обсяг слід реалізовувати, щоб не отримувати збитків.

Точка беззбитковості в натуральному вираженні розраховується за формулою:

$$O = P_v / (C - Z_v) \quad (3.1)$$

де P_v – сума постійних витрат, грн.;

Z_v – сума змінних витрат, грн./ц;

C – ціна одиниці продукції, грн./ц.

Точка беззбитковості в грошовому виразі розраховується за формулою:

$$Г = P_v / (1 - Z_v / C) \quad (3.2)$$

Розрахунок беззбиткового обсягу виробництва в натуральному та вартісному вираженні наведено в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13 - Точка беззбитковості виробництва соняшнику

Вид продукції	Ціна, грн./ц	Постійні витрати, тис. грн.	Змінні витрати, грн./ц	Точка беззбитковості	
				ц	Грн.
Соняшник	850	5581380	564,6	19555	16622890

Джерело: Розраховано автором.

Як свідчать дані таблиці 3.13, за такого низького рівня ціни у 850 грн., підприємству, для того щоб не бути збитковим, слід виробляти і продавати не менше, ніж 19555 ц соняшнику і отримувати виручку не менше, ніж 16622 тис грн.

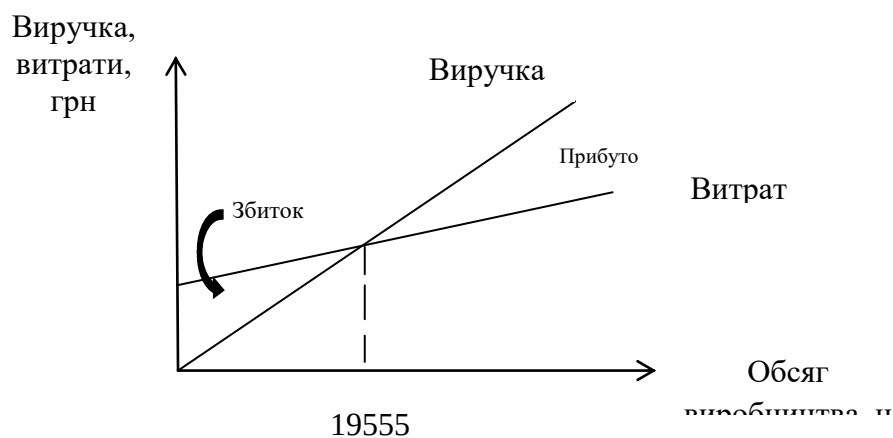

Рисунок 3.1 – Графічне зображення точки беззбитковості виробництва соняшнику

Джерело: Побудовано автором.

Таким чином, за рахунок запропонованих заходів, а саме зростання урожайності та придбання сучасної техніки, показники ефективності виробництва соняшнику значно покращаться, але при умові адекватного рівня ціни та наявності можливостей для реалізації насіння соняшнику.

Отже, запропоновані заходи є доцільними і можуть бути рекомендовані до впровадження аналізованим підприємством ТОВ «БІО ЛАТ».

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми підвищення ефективності виробництва соняшнику є актуальною задачею, оскільки соняшник займає велику частку в структурі виробництва аграрної продукції, забезпечуючи населення цінною рослинною олією, а промисловість сировиною.

Дослідження ефективності виробництва соняшнику здійснювалося за даними ТОВ «БІО ЛАТ» Конотопського району. Підприємство займається вирощуванням зернових та бобових, а також олійних культур. В розпорядженні підприємства 9129 га ріллі. Чисельність працівників 62 особи. Підприємство забезпечене основними та оборотними засобами, однак ефективність їх використання, а також продуктивність праці та показники ефективності господарської діяльності зменшилися на кінець аналізованого періоду. Рівень збитковості склав (-36,9%).

Площа посівів соняшнику склала у 2022 році 3422,4 га. В структурі посівних площ частка соняшнику зросла з 28,5% до 37,5%. Урожайність насіння соняшнику становить 21,8 ц/га. При цьому слід вказати, що урожайність в аналізованому підприємстві в кожному році була вищою, ніж в середньому по Україні.

Побудовані лінії тренду свідчать про тенденцію до збільшення посівної площі та валового збору соняшнику. На відміну, лінія тренду урожайності свідчить про те тенденцію до зменшення урожайності соняшнику.

Загальна сума витрат в розрахунку на один гектар зросла з 11202 грн. до 13802 грн або на 23,2%, оскільки зросли витрати майже по всіх статтях, найбільше з яких зросли витрати на паливо-мастильні матеріали. Зменшилися витрати лише по одній статті «Решта ін. прямих та загальновиробничих затрат», що свідчить про намагання підприємства економити у воєнному 2022 році.

Одночасне зростання витрат та зменшення урожайності призвело до зростання собівартості 1 ц з 423,9 грн./ц до 631,9 грн./ц або на 49%.

Валовий збір соняшнику за аналізований період майже не змінився, оскільки посівна площа та урожайність змінилися, хоч і в різних напрямках, але приблизно з однаковою силою. У 2022 році валовий збір склав 74744 ц. Однак, обсяг реалізації скоротився майже в 12 разів, а рівень товарності склав всього 6,8%. Причиною є труднощі з реалізацією у 2022 році, що спричинені війною.

У 2022 році ціна становила 2074,3 грн/ц. Однак, навіть таке значне зростання ціни не змогло компенсувати втрати виручки від зменшення обсягу реалізації насіння соняшнику. Відтак, виручка зменшилася з у 6,5 раз. Загальний прибуток та прибуток на гектар зменшився у 5 раз. Однак, незважаючи на зменшення маси прибутку та зростання витрат, рівень рентабельності виробництва соняшнику склав у 2022 році 178,1%, що на 66,8 п.п. більше, ніж у 2020 році. Причиною цього є більш високий темп росту ціни, ніж темп росту собівартості.

Виробництво соняшнику має велике значення для підприємства, оскільки займає третю частину у посівній площі, у виробничих витратах та у валовій продукції. За результатами порівняльної оцінки ранговим методом соняшник отримав I місце, оскільки має найвищі показники прибутку на центнер та рівень рентабельності. Таким чином, ТОВ «БІО ЛАТ» слід знаходити резерви для підвищення ефективності його виробництва .

Для підвищення ефективності виробництва соняшник запропоновано підвищити урожайність за рахунок оптимальних доз внесення мінеральних добрив, потреба у яких визначена на основі виносу поживних речовин, а також за рахунок оновлення складу та структури гібридів. Запропоновано відмовитися або зменшити частку менш врожайних гібридів. Натомість збільшити частку гібридів з високим потенціалом урожайності, зокрема запропоновано збільшити частку гібриду Нк Бріо та закупити насіння нового гібриду Си Арізона.

За рахунок заходів з підвищення урожайності в перспективі плануємо отримати 34,6 ц/га насіння.

Запропоновано змінити структуру посівів, зменшивши частку соняшнику з 37,5% до 15,0%. Поясненням є те, що сьогодні існують труднощі з реалізацією. Посівна площа соняшнику в перспективі складе 1370 га. При досягненні запланованої урожайності та посівної площі валовий збір соняшнику складе 47402 ц.

Наступна пропозиція – придбання комплексу новою техніки, зокрема культиватора з цистерною для внесення рідких мінеральних добрив та оприскувача фірми CASE. Це необхідно, оскільки власної техніки у підприємства недостатньо і багато робіт виконується за рахунок послуг.

Загальна вартість на придбання культиватора, цистерни та оприскувача складе 13438000 грн. Для покриття цієї потреби в коштах запропоновано взяти кредит терміном на 3 роки під 20% річних.

Придбання набору нової техніки, незважаючи на додаткові витрати на оплату кредиту та відсотків, аргументовано тим, що підприємство буде мати грошову економію на оплаті послуг сторонніх організацій. Вартість послуг за внесення безводного аміаку становила 950 грн. за гектар, а вартість послуг за обприскування становила 195 грн./га. Сума цих економій повністю покриває додаткові витрати по сплаті кредиту ще й з надлишком у 194 грн./га.

Впровадження запропонованих заходів, а саме використання оптимальних доз добрив, засобів захисту рослин, оновлення гібридів, придбання техніки обумовлює зміну витрат. Так, витрати на гектар зростуть на 55,5% і складуть 21464,0 грн/га. Однак збільшення витрат є обґрунтованим, оскільки покращення матеріального та технічного забезпечення призведе до зростання урожайності, відповідно собівартість одного центнера зменшиться з 631 грн/ц до 620 грн/ц.

Визначення показників ефективності виробництва соняшнику здійснено у двох варіантах: один варіант при фактичному рівні товарності 6,8%, другий варіант при рівні товарності 100%. Обсяг реалізації, визначений за фактичним рівнем товарності, зменшиться, оскільки виробництво є

меншим. Обсяг реалізації, визначений за плановим рівнем товарності, зросте в 9,3 рази і складе 47402 ц.

Ціну реалізації використали не на рівні 2022 року, а поточну ціну 2023 року з метою визначення показників ефективності виробництва соняшнику станом на сучасний момент, в умовах низької ціни. За ціни у 850 грн./ц, але при фактичному рівні товарності 6,8%, виручка складе 2739,5 тис грн., загальний прибуток 540,4 тис грн., прибуток на гектар складе 394,5 грн./га, прибуток на центнер 167,7 грн. Рівень рентабельності 24,7%.

При плановому рівні товарності 100%, виручка складе 40291,7 тис грн., що в 3,8 рази більше фактичного показника. Загальний прибуток зросте на 18,8% і складе 7995,3 тис грн., прибуток на гектар зросте у 2,9 рази складе 5836 тис грн. Прибуток на центнер та рівень товарності будуть на такому ж рівні, що й за проектом 1, оскільки ціна та повна собівартість однакові за обома проектами. А от порівняно з 2022 роком ці показники значно поступаються. Причиною є висока ціна 2022 року – 2074 грн./ц, яка навіть при низькому рівні товарності, малому обсягу реалізації дала можливість отримати високий показник прибутку в розрахунку гектар та високий рівень рентабельності у 178%. Якщо відновиться попит та встановиться адекватна ціна, то підприємство буде виробляти соняшник зі значним прибутком.

Враховуючи нестабільність сучасної ситуації з виробництвом та реалізацією соняшнику, визначено точку беззбитковості виробництва, яка показує, який мінімально необхідний обсяг слід реалізовувати, щоб не отримувати збитків. За такого низького рівня ціни у 850 грн., підприємству, щоб не бути збитковим, слід виробляти і продавати не менше, ніж 19555 ц соняшнику і отримувати виручку не менше, ніж 16622 тис грн.

Таким чином, за рахунок запропонованих заходів, а саме зростання урожайності та придбання сучасної техніки, показники ефективності виробництва соняшнику значно покращаться, але при умові адекватного рівня ціни та наявності можливостей для реалізації насіння соняшнику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. К. : КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Бахчиванжи Л.А., Дяченко Л.Е., Почколіна С.В. Сучасний стан та перспективи виробництва соняшника в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Випуск 4(51). С. 9-14. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/147038453.pdf> (дата звернення 14.05.2023р.)
3. Велієва В.О. Комплексний економічний аналіз ефективності виробництва соняшника. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип.30. С.32-36. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/30_2020ua/8.pdf (дата звернення 13.05.2023р.)
4. Витоптова В.А., Бондаренко Н.А. Напрями підвищення ефективності виробництва ріпаку. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки, 2011, випуск 19. С. 308-315. URL : <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/204/1/54.pdf> (дата звернення 14.05.2023р.)
5. Демчук Н.І., Донських А.С. Еколого-економічна складова підвищення конкурентоспроможності виробництва насіння соняшнику. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 17. С.27-32. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2016/6.pdf (дата звернення 14.05.2023р.)
6. Дивнич О.Д., Демиденко Л.М. Інноваційні напрями зниження собівартості виробництва продукції рослинництва. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 13. С.435-441. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/71.pdf (дата звернення 14.05.2023р.)
7. Ковальова О.М., Ященко О.М. Високоолеїновий соняшник як інноваційний напрям розвитку сільськогосподарського підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Випуск 5(10). С.223-229. URL : http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/40.pdf (дата звернення 14.05.2023р.)

8. Кучеренко С.Ю. Організаційно-економічні засади ефективного виробництва соняшнику В Україні. *Економічний вісник університету*. 2015. Випуск 24/1. С.45-50. URL : <http://ephsheir.uhsp.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/343/10.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 14.05.2023р.)
9. Мацибора В.І., Збарський В.К., Чалий А.А., та ін. Економіка сільського господарства: Навч. посібник. К.: Каравела, 2010. 280 с.
10. Мачак Т.О. Основні напрямки підвищення економічної ефективності вирощування соняшнику. URL : <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/1594/1/3.pdf> (дата звернення 13.05.2023р.)
11. Надвиничний С.А. Методологія дослідження економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. *Економічний аналіз*. 2016. Том 25. № 2. С. 115-121.
12. Наумов О.Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками. *Економіка АПК*. 2000. № 5. С. 39-42.
13. Олійник Т.Г. Економічна ефективність виробництва соняшнику та шляхи її підвищення в аграрних підприємствах Баштанського району. *Агросвіт*. 2019. № 6. С. 10-14. DOI: [10.32702/2306-6792.2019.6.10](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.6.10)
14. Оптимізація виробництва олійної сировини в Україні до 2025 року (методичні рекомендації). Видання четверте, доповнене. Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН. Інститут олійних культур НААН. СГП-НЦНС, 2020. 108 с. URL : <https://yuriev.com.ua/assets/files/navchalni-posibnyky/optimizaciya-virobnictvo-olijnoi-sirovini.pdf> (дата звернення 14.05.2023р.)
15. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 27.10.2023р.)
16. Пасько М.В. Ефективність виробництва та реалізації продукції технічних культур аграрними підприємствами Вознесенського району. URL :

<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6658/1/studentresearchjournal162-18.pdf> (дата звернення 14.05.2023р.)

17. Перерва П.Г., Кравчук А.В. Ефективність як економічна категорія. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2018. № 15(1291). С. 137-143. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/161789675.pdf> (дата звернення 27.05.2023р.)

18. Погорілий Є.В. Чинники подальшого розвитку галузі виробництва соняшнику. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством* : Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина 2. м. Полтава, 30 – 31 березня 2023 р. Полтава, 2023. С.201-203.

19. Погорілий Є.В., Ковальова О.М. Виробництво високоолеїнового соняшнику в контексті забезпечення продовольчої безпеки. *Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри*. Міжнародний форум : доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції, 01 червня 2023 р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2023. С.234-236.

20. Рунчева Н.В., Бритвенко А.С. Кореляційний аналіз концентрації й ефективності виробництва й переробки соняшнику в агрохолдингах України та оцінка їх впливу на розвиток спеціалізованих аграрних ринків. *Ефективна економіка*. 2019. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/4.pdf (дата звернення 14.05.2023р.)

21. Статистичний щорічник України 2021. Державна служба статистики України, 2022. 447с.

22. Троценко В.І. Соняшник: Селекція, насінництво, технологія вирощування: Монографія. Суми: Видавництво «Університетська книга», 2001. 184с.

23. Чехова І.В. Пропозиції щодо підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур: наукове видання. Запоріжжя. Інститут олійних культур НААН, 2018. 48 с. URL :

http://imk.zp.ua/images/doc/propozucii_chehova.pdf (дата звернення 14.05.2023р.)

24. Шарковська С.О. Підвищення економічної ефективності виробництва насіння соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Київської області. *Інноваційна економіка*. 2018. №7-8. С.68-72. URL : <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/316/378> (дата звернення 13.05.2023р.)

25. Шиян Н.І., Гончарова К.І. Аналіз динамічного ряду виробництва соняшнику в Україні. *Інтелект XXI*. 2020. №6. С.110-113. URL : http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2020/2020_6/22.pdf (дата звернення 14.05.2023р.)

26. C. Oguz, and A. Yener Ogur (2022) Energy Productivity and Efficiency in Sunflower Production. *Journal of Agricultural Science and Technology*. Vol. 24(4): 767-777. URL: <https://jast.modares.ac.ir/article-23-49274-en.pdf> (дата звернення 24.05.2023р.).

27. Cui, X., Yang, J., Shi, X., Lei, W., Huang, T. and Bai C. (2019) Pelletization of Sunflower Seed Husks: *Evaluating and Optimizing Energy Consumption and Physical Properties by Response Surface Methodology (RSM)*. Processes, 7(9): 591.

28. Hamzei, J. and Seyyedi, M. (2016) Energy Use and Input-Output Costs for Sunflower Production in Sole and Intercropping with Soybean under Different Tillage Systems. *Soil Till. Res.*, 157: 73-82.

29. Kallivroussis, L., Natsis, A. and Papadakis, G. (2002) RD-Rural Development: the Energy Balance of Sunflower Production for Biodiesel in Greece. *Biosyst. Eng.*, 81(3): 347-354.

30. Talavyria, M.P. and Talavyria, O.M. (2015) Aspects of sustainable development enterprises. *Scientific Letters of the Academic Society of Michal Baludansky*, vol. 3, no. 3, pp. 147-149.

ДОДАТКИ